

Prilozima u rubrici »Obljetnice«
Hrvatska revija čestita 75.
rođendan Pavlu Pavličiću
(Vukovar, 16. kolovoza 1946.).

Njegov bogat i raznovrstan književni
i znanstveni opus potaknuo je autore
priloga u ovom broju na osvrtu na
njegovo književno djelo, u prvom redu
na iskustvo čitanja Pavličića, ali i na
pisanje pripovjedne proze izravno
nadahnete Pavličićevim djelom.

*Rubriku rođendanske čestitke Pavlu
Pavličiću priredila Cvijeta Pavlović.*

LUKA DAJAK

Zapisi o Pavličićevu memoarskom stvaralaštvu

Možemo biti iznimno sretni što je Pavličićev magnetofon završio u podrumu umjesto u muzeju. Sadržaj vrpce koja je preslušana nakon četrdesetak godina provedenih u mračnoj, hladnoj prostoriji pretočen je u memoarsku prozu tiskanu pod naslovom *Narodno veselje*. Tom je knjigom Pavličić opisao razvoj umjetnosti i zabavnog programa u Hrvatskoj šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća osvrćući se na ideologiju i prisutnost vladajućeg režima samo koliko je bilo potrebno za razjašnjavanje razvoja našega naroda.

Pavličić se nakon završene gimnazije seli u Zagreb radi studija. Naučivši se na miris konja koji su ulicama vukli fijakere, dolazi u Zagreb gdje ta kola nestaju iz prometa, a zadržan je još samo jedan primjerak za turističke svrhe. Tramvaji u Zagrebu, Osijeku i Dubrovniku te trolejbusi u Rijeci bili su tada znak modernosti i najavljaljivali svijetlu budućnost. Putovanja su u početku najčešće imala za cilj služenje vojnoga roka ili odlazak u inozemstvo iz poslovnih pobuda. Narod je zbog toga inzistirao na ekskurzijama kako bi djeca imala doticaj s vanjskim svijetom iako je većini stanovništva i dalje bio nedostupan. Tada je subota još bila radna pa je nedostajalo i vremena za putovanje vlakom u neke udaljene krajeve, a godišnji odmori odsluživali su se u organizaciji firme pa radnici često nisu ni mogli povesti svoje obitelji na putovanje. Kad se Henry Ford prvi počeo koristiti tehnikama masovne produkcije automobila početkom dvadesetoga stoljeća, cestovni promet postao je isplativiji od željeznice. Dok je ugljen za pokretanje vlaka značio novi izvor energije važan za trgovinu diljem svijeta, nafta kao sirovina za pokretanje motora s unutarnjim izgaranjem oslobodila je čovjeka za kretanje kroz prostor. Mladež šezdesetih godina s oduševljenjem je priželjkivala priliku za samostalno kretanje prometom u automobilima. To je poslije omogućilo i planiranje putovanja u vlastitoj organizaciji za vrijeme godišnjeg odmora. Automobilom je čovjek dobio mogućnost da svijet oko sebe istražuje prema vlastitom nahođenju pa je generaciji naših roditelja on u većoj mjeri bio sredstvo emancipacije nego što je to bio mom naraštaju. Svaki pojedinac osjeća emancipaciju kad može prevaljivati velike prostorne udaljenosti za volanom udobnoga automobila planirajući sâm sebi putovanje. Ipak to se ne može mjeriti s emancipacijom koju je automobil donio u šezdesetima u Jugoslaviji kad se cijela zajednica tek borila za slobodu kretanja u svom slobodnom vremenu.

Pavao Pavličić, snimio Mirko Cvjetko

Kad se fičo pojavio na našim prostorima, još je uvijek bio vlasništvo bogatih ljudi jer je njegova cijena iznosila dva deset tadašnjih plaća. Taj talijanski automobil još postoji u nekom modernom ruhu, a original je postao oldtajmer. On se prihvaćao sa svim svojim tehničkim manama jer drugog automobila nije bilo na raspolaganju. Željeznice postupno zamiru jer se cestovni promet čini isplativijim. Vlak i dalje služi svjetskom prometu, ali u manjoj mjeri otkad se cestovnom prijevozu putnika pridružio i zračni promet. U današnje vrijeme teško se poistovjetiti sa strahom od inozemstva jer nam GPS ulijeva nadu, a svijet nam je toliko virtualno dostupan da nam se čini da umijemo razumjeti kulturu neke nacije prije nego što smo uopće stupili na njezino tlo.

Danas je, isto tako, neobično upoznati čovjeka koji u svom životnom vijeku ne planira posjedovati automobil pa makar u ulozi suvozača u bračnoj zajednici.

Glazba je na našim prostorima u šezdesetima bila i pogled u svijet preko granice. Pjesme su nam donosile vijesti o Meksiku i Parizu, a domaća poezija spojila se s glazbom kako bi raskinula s tradicijom i zabavni program prilagodila zahtjevima suvremene publike. Što su ploče bile dostupnije, a televizija je nudila više programa, to se glazba sve više raslojavala na jazz i popularne pjesme. Ljudi su povećanjem dostupnosti ploča dobili mogućnost formiranja vlastitoga ukusa u odabiru glazbe dok su u početku uvijek razmjenjivali iste albume.

Pavličićeva britkost u prikazivanju razvoja naše kulture ostavlja dubok trag u čitatelju jer je njegov tekst lišen romantizacije, nostalgije i ideologiziranja. Trezveno pove-

zivanje činjenica zahtijeva povjerenje čitatelja. Njegova memoarska proza ostavlja dojam odležanosti. Pisanjem knjige kao da je samo prepričao misli koje su već odavno formirane u njegovoj glavi. Nostalgija u njegovu opisu razvoja televizije razvidna je, kako je i sam priznao, samo prema slatkastom ozračju njegovih riječi. Veća količina nostalgije narušila bi vjerodostojnost samog teksta što autor razumije pa zauzdava vlastite emocije radi objektivnog sagledavanja prikazanoga desetljeća. Ipak autor nam sporadično daje do znanja koliko je njegov odnos prema novotarijama uvjetovan njegovim odrastanjem. Prva iskustva s gramofonom Pavličiću su bila toliko dojmjljiva da se nikad poslije u životu nije mogao natjerati na slušanje gramofona jer je nestalo čari vezane za taj izum u mladenačkim danima. Nadalje, autor

je od malih nogu slušanje glazbe vidio kao luksuz pa čak i kad mu je sva glazba postala dostupna prepustio se radiju nikad ne odvajajući vrijeme za preslušavanje glazbe prema vlastitom aranžmanu. Mnogo je ljudi otišli u dijametralno suprotnom smjeru jer se siromaštvo djetinjstva i mladosti transformiralo u konstantnu potrebu za stvaranjem kolekcija. Skupljalo se knjige i ploče te audio i VHS kazete. Moja generacija reakcijom na tehnologiju smjestila se najčešće između tih dviju frakcija. Počeli smo s našim roditeljima snimati televizijske sadržaje na VHS kazete i glazbu s radija na audiokasete. Njih smo po potrebi i umnožavali među sobom. S vremenom smo sadržaj počeli snimati na cd-ove i dvd-ove. Tada su se pojavili walkman i discman, a za djecu koja još nisu imala tehnologiju za reproduciranje cd-ova sadržaj tih diskova presnimavao se na audiokasete. Računala su imala sve više skladišnog kapaciteta, a internet nam je omogućio neograničeno skupljanje filmova, serija i glazbe. Pompa oko skidanja podataka s interneta gubila je na snazi kad je narod počeo uvidati da nove tehnologije omogućavaju njihovu trajnu konzerviranost. Nema potrebe za skladištenjem materijala koji će u modernom dobu uvijek stajati na raspolaganju. Moć interneta nagnala me naposljetku na odbacivanje VHS kasete i cd-ova jer se tehnologija toliko brzo razvijala da su neki izumi odbačeni u povijest zbog svoje zastarjelosti u samo desetak godina na pragu novoga milenija. Moju generaciju jednako je lako napustila manija kolekcionarstva koliko ju je lako i zahvatila u prvoj svojoj pojavi.

Pavličićevi memoari veoma su poticajno djelo jer zahtijevaju angažiranost čitatelja. Čitatelj razumijevanjem prošlosti može uspoređivati način života svoje generacije s iskustvom svojih roditelja, djedova i baka, koji su morali podnijeti svojevrsnu žrtvu kako bi se danas živjelo lagodnijim životom. Djed koji je dobivao plaću u pšenici, dvije godine služio vojni rok, živio sa svojim podstanarima kad nije radio na brodu i izgradio kuću u kojoj će poslije živjeti mojoj generaciji zvuči kao neki fiktivni lik, a bliskiji nam je u svjetonazoru američki junak akcijskih filmova. Autorovo izlaganje uzročno-posljedičnih veza između proboja svjetskih utjecaja u Jugoslaviju i mentaliteta našega naroda u šezdesetim godinama produbljuje znanje o iskustvu našega čovjeka u prošlosti. S obzirom na to da se televizija rodila davno prije mene nailazim na poteškoću kad zamišljam kako se skupno gledala dok je tek razvijala svoje programe i gurala razvoj tehnologije prema prijenosu informacija na globalnoj razini. Jaz među generacijama razvidan je, isto tako, u poteškoćama naših roditelja da se potpuno sažive s virtualnim svijetom. Još smo ih spremni kuditi zbog prekomjerna gledanja televizije, a naš nadomjestak leži u nepreglednim prostranstvima interneta.

U *Rukoljubu* sam se sudario s Pavličićevom kritikom nerazrađenih fabula u hrvatskoj književnosti i time s većim razumijevanjem počeo čitati njegova djela. Njegov talent dolazi do izražaja u teorijskom razmatranju književnosti koliko i u pisanju memoara jer pred čitatelja uvijek iskače ista kvaliteta iz njegovih tekstova. Pavličić u svemu vidi priču koja mora biti ispričana. Zbog toga njegova književna teorija u *Rukoljubu* dobiva epistolarnu formu pa se kroz simbol umjetnice ili fiktivne junakinje izlaže priča o nekom aspektu hrvatske književnosti. U knjizi *Kruh i mast* namirnice dobivaju svojim poglavljem životnu priču. Autor nas upoznaje s manama i vrlinama pojedine vočke jednako vješto kao što će opisati posmrtni put neke vrste mesa od klaonice do obrađivanja, zamrzavanja i skladištenja. Autor nije bio ništa manje inventivan kad je prikazao život Dunava kronološkim slijedom mjeseca u godini. Tim postupkom dokumentirao je suživot čovjeka i rijeke njegova zavičaja.

Jednaku metodičnost Pavličić prezentira i u *Narodnom veselju* s tom iznimkom da je struktura teksta olabavljena jer se pri opisivanju svakodnevice neke epohe uvijek nanovo mora kontekstualizirati i poopćavati prikazane događaje.

Pavličić prvu zbirku priča izdaje 1972. godine, a do 2020. godine tiskano je više od sto njegovih djela. Bez velikog zadiranja u statistiku upozorit ću samo na činjenicu da Pavličić otkad je stupio na književnu scenu izdaje u prosjeku dvije do tri knjige na godinu. To ističem jer smatram da hiperprodukcija njegova stvaralaštva konstantno održava kondiciju pisanja u njegovu duhu. Tekstovi njegovih knjiga upućuju na lakoću pisanja svojom tečnošću i sustavnim izlaganjem činjenica na detaljan i pregledan način. Podučavanje na fakultetu sigurno mu je pomoglo u razvijanju tih vještina, ali dio svojega šarma duguje kriminalističkom žanru. Pavličićeva pozamašna količina napisanih kriminalističkih priča i romana kultivirala je u njemu važnost fabule i koncepta te ga pripremila na trezveno prikazivanje zbilje bez potrebe za isticanjem ikakve važnosti vlastitoga rada u zajednici gdje se prometnuo u najsvestranijeg i najproduktivnijega hrvatskog autora. Kad književna kritika pozitivno reagira na njegove memoarske zapise tvrdeći da imaju veću vrijednost od njegove beletristike, posredno ona ipak upućuje na kvalitetu pripovijedanja koju je brusio baš u djelima kojima će se nekad možda osporavati trajna vrijednost. Pavličić još u *Rukoljubu* veliku popularnost memoara među ljudima tumači nedostatnim razrađivanjem fabule u književnosti. U nedostatku priča čija se pojavnost očekuje u književnosti gdje su etablirani autori izgubili pozornost publike jer su pri izdavanju knjiga tvrdili da ne mare hoće li ih se uopće čitati, publika se okreće biografijama gdje je pojava priče neizbježiva. Pavličić nikad nije bježao od promišljanja o čitateljskim željama i interesima jer pisanje za ciljanu publiku nije vidio kao znak slabosti ili prostituiranja književnosti, nego je pokušao fabulu postaviti kao nužan temelj za svako stvaranje unutar književnosti. Zbog toga ističe kako, primjerice, Marija Jurić Zagorka svoju kvalitetu u pisanju priča baš i dokazuje popularnošću među čitateljima. Uspoređio je zverjanje nad tiskovinom sa Zagorkinim novim tekstom s čupkanjem vruće štruce kruha kad dijete ne može slasni pekarski proizvod odnijeti doma, a da već po putu njime ne omasti brk. Takav čitateljski žar za svojim djelima većina današnjih autora može samo poželjeti.

Pavličić je i ušao u književnost smišljajući priče koje bi volio vidjeti prikazane na filmu. Poslije su se prema njegovim djelima filmovi i snimali. U svojim memoarskim zapisima pisao je o djetinjstvu u Vukovaru i o samome gradu, odnosu bake i djeda, hrani svojega djetinjstva, životu Dunava te je prikazao svakodnevicu proteklih desetljeća. U svom radu namjera mi je bila poglavito se osvrnuti na njegovu knjigu *Narodno veselje* jer me najviše zaintrigirala, ali tim odabirom ni na koji način ne želim umanjiti relevantnost ostale Pavličićeve memoarske proze. Njegovo upozorenje o potrebi postavljanja većeg fokusa na razvijanje fabule u književnom radu jedan je od komentara koje nijedan pisac ne može zanemariti, a da time ne učini štetu vlastitom književnom radu. Čitatelj koji izjavu o važnosti fabule percipira kao zdravorazumsku, očitu i zbog toga suvišnu u diskursu o književnosti, moći će pri pozornom čitanju romana uglednih klasika lijepe književnosti naići na simptome okrnjivanja fabule koliko i među modernim autorima. Zbog svega navedenog mora se kazati da je Pavličić zadužio hrvatsku kulturu radom koji u jednakoj mjeri osvjetljava fenomene zbilje koliko i gradi fiktivne svjetove. Dokazao je svojim djelima da prohodnost teksta proizlazi iz lakoće pisanja jer Pavličićevi tekstovi nikad ne smrde po znoju. ■

MIROSLAV BERTOŠA

Lector Ludens

Ako u jednom opsežnom opusu neki čitatelj. Život se ili živi, ili čita, ili živi čitajući
La vita o si vive o si scrive, io non l'ho vissuta, se non scrivendola.

Luigi Pirandello: *Il fu Mattia Pascal* (1904)

Zovite me Lector Ludens

Predstavljam se poput mladoga Melvilleova *Ismaela*, iako sam zapravo već sasvim ostarjeli *homo ludens* preobličen u čitatelja izišlog iz istoimene znamenite studije Johana Huizinge o *agonu* igre. Moja igra i moj *agon* povezani su s čitanjem. Doživljavam sebe kao čitatelja – mentalnoga hodača, svojevrsnoga *lector ludens*, koji *ulazi u knjige* i svjetove raznih autora kako bi otkrivao i puninom bića upijao emocionalna stanja, misli i ideje, nadahnuća i poticaje skrivene po pejzažima, stazama i oazama njezinih redaka i meandara. Ne čitam da bih nešto naučio, nego iz samoga užitka. Ukratko: u čitanju nalazim sve ono u što bez pomoći poetskih i književnih djela ne bih mogao proniknuti, niti dulje (ili zauvijek) zadržati u dubinskim slojevima duše; bez čitanja ne bih se uspio zaštititi od nevolja, opasnosti, ugroženosti i ostalih svekolikih prijetnja vanjskoga svijeta i gubitka unutarnjih ravnoteža, istodobno i odskočnica prema sigurnosnim sferama opstojnosti. Već se desetljećima trudim postati što vjerodostojnijim čitateljem tipa *lector ludens* i opravdati svoj čitateljski *alter ego*, učiniti možda da preraste u nešto kao *heteronim*, kao još jedan dodani identitet. Nedvojbeno je *Lector Ludens* već poprimio obilježja *heteronima*, jer se – u nastojanjima opisivanja sretnih trenutaka užitka čitanja i upućivanja na uzbuđujuća mjesta u tekstovima raznih žanrova – odvojio od mojeg imena, moje titule, zvanja i zanimanja, koja bi trebala cenzurirati čitateljsku igru tekstovima. I dok kao povjesničar strukom nastavljam tragati za građom u arhivima fondovima i proučavati historiografsku literaturu, moj *heteronim Lector Ludens* piše prilog posvećen poštovanom profesoru, znanstveniku, književniku i akademiku Pavlu Pavličiću, piscu meni izazovnih i privlačnih knjiga. Dok čitam Pavličića povezujem se asocijacijama misli s njegovim opisima, spontano spajam pročitano s osobnim iskustvom, zidam ideju na ideju, prizor na prizor, tvrdnju na tvrdnju. Naslov *Ako u jednom opsežnom opusu neki čitatelj* dvostruki je *hommage* Pavlu Pavličiću – kao autoru opsežnog opusa i kao prevoditelju knjige Itala Calvina *Ako jedne zimske noći neki putnik*. A znamenita Pirandellova tvrdnja o životu poistovjećenom pisanju gotovo da bi se mogla preslikati na ličnost kojoj je posvećen ovaj prilog. Ovome sklopu domišljanja pripada i

parafraza (u podnaslovu) o životu koji se živi, a koji bi bio *beživotan* kada mu ustrajno čitanje ne bi višedimenzionalno širilo smisao.

Navukao sam se na Knjiškog moljca, zavukao se u Ropotarnicu

Nažalost, pročitao sam tek manji, iako zaokruženi, dio autorova opusa. Za Pavličićeve tekstove napose sam se zagrijao – ili točnije ponovno je u meni buknuła želja za čitanjem njegovih tekstova – kada se pojavio *Knjiški moljac* i njegovih *99 uputa što sve treba znati o knjigama* (2009).

Kao penjač po konopcu uspinjao sam se, hvatajući se za nailazeće natuknice, sve do 99-e, a onda sam se spustio na početak i detaljno čitao, uz neobuzdana podcrtavanja i komentiranja meni najizazovnijih natuknica, primjerice o naslovu, prvoj i posljednjoj stranici, o fusnoti, o podcrtavanju i žvrljotinama, o policama i o još ponečem. Čitatelju je gotovo nemoguće napredovati u čitanju a da se pritom uspije othrvati na pastu ispisivanja vlastitih komentara.

Potom je sve krenulo kao na traci, iako – uvjeren sam! – tek manji broj čitatelja uspijeva slijediti ritam i dubinska poniranja Pavličićeve prozne, esejističke i publicističke produkcije. Uronio sam u fascinante *autobiografske zapise Bilo pa prošlo* (2011), uslijedilo je oduševljenje za tekstove pod naslovom *Ljubav za dosadne knjige* (2016), ta sjajna razmatranja puna umjetničkog erosa, dilema, sudbina, ondašnjih kreativnih alternativa i varijacija iznad svega... U *Nav i raj. Studiju o Nazorovoj epici* (2018) – privukla me je znatiželja profesionalnog povjesničara: kako Pavao Pavličić tumači ep

Medvjed Brundo, koji nam je obojici bio i obvezna gimnazij-ska lektira, a samim tim i vjerojatno istovjetan interpretacijski ključ u tadašnjoj ideološkoj i patriotskoj bravi? Sjajnim mislima povjesničara književnosti autor je dodao i lucidnu povijesnu interpretacijsku dimenziju. U ovome se navodu prožimaju obje sastavnice (str. 88):

Dogodilo se, međutim, da Medvjed Brundo ne bude prihvaćen i slavljen zbog onoga što je u njemu doista dobro – (...) – nego zbog ideoloških svojih poruka. I, dogodilo se da zajedno s aktualnošću tih poruka i sam spjev padne

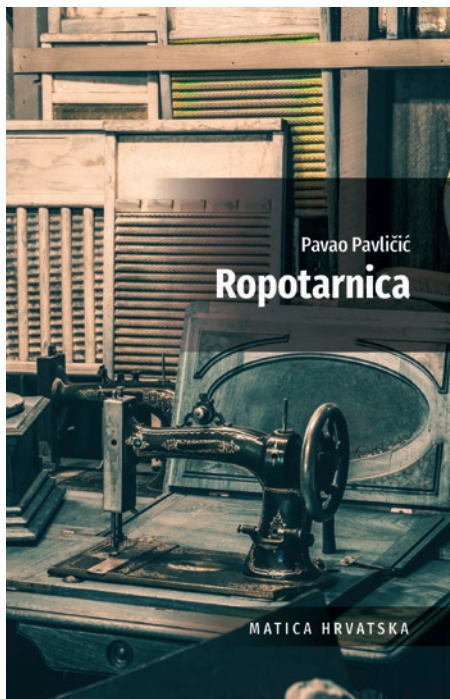

u zaborav. Pa, ako je čitatelje prethodnih generacija specifičnost njihova povijesnog i političkog položaja tjerala da Medvjeda Brunda čitaju onako kako su ga čitali, nama danas pruža priliku da – neopterećeni takvim potrebama – iznova promotrimo što su prave literarne kvalitete tog Nazorova djela.

Nakon pročitanih više od tisuću dokumenata od XVI. do kraja XVIII. stoljeća dokumentirano mogu odgovoriti na pitanje tko je posjekao, okoristio se hrastovim deblima i trupcima, tko je spalio i zauvijek uništio istarske i sjeverno-jadranske šume. Dogodilo se to u doba Venecije, ali suprotno htijenjima i nastojanjima mletačkih državnih magistratura koje su izradile – za ono vrijeme – gospodarski i ekološki najnaprednije zakone o održavanju šuma u Europi. Ne teritoriju Republike sv. Marka, ekonomski i juridički, moralo se poštivati pravilo: *na mjestu svakoga posječenog stabla treba zasaditi novu mladicu*. No, ta sjajna namjera našla se u višestrukoj koliziji sa stvarnošću. Pavličićeva analiza Nazorova životinjskog epa i usputno spomenuta poveznica s *Galiotovom pesni* prožima se s historiografskim istraživanjima o propasti šuma.

*

Nesmanjenim ushićenjem zašao sam u Pavličićeve erazmovski naslovljene knjige *Pohvala starosti* (2018) i *Pohvala tijelu* (2018), potom i u *Glas naroda* (*Pohvalu pučkoj pjesmi*, 2019), a u srijedu, 22. svibnja 2019., kada sam u izlogu Matičine knjižare ugledao *Ropotarnicu*, nisam mogao odoljeti iskušanju nabave i te autorove knjige. Nekoliko minuta poslije i to je djelo dopunilo moju minijaturnu *pavlicianu*. Spomenuti je datum pun moje privatne simbolike. Zagreb je odjekivao karakterističnim zvukovima, bukom, galamom, krikovima, pjesmama, sveukupnom kakofonijom *Norijade*, a u tramvaju, neposredno prije silaska kod Akademije, s gorkim okusom opet sam morao odslušati omiljenu maturantsku rugalicu *Bolje biti pijan nego star...* Vraćao sam se s Hrvatskih studija i baš sam toga dana gospođi pročelnici Odsjeka za povijest rekao da je došlo vrijeme da se maknem s predavačke katedre i da zatvorim svoj kolegij izbornih tema. S Pavličićevom knjigom u ruksaku osjećao sam se kao odbačeni predmet u *Ropotarnici*. No, čitanje Pavličićeva kataloga *isluženih stvari* – poput svakoga drugog čitanja – brzo je vratilo snažno pulsiranje mogega životnog bila. Zaboravio sam sve ozljede i rezove toga dana – i odluku da prestanem predavati, i životno pravilo da je bolje napiti se negoli ostarjeti, i činjenicu da se moram pridržavati za rukohvat dok silazim s tramvaja, i usporeni korak, dok me svi pretječu (mene, nekad lebdećeg po ulicama, šumskim stazama, poljima i planinskim usponima...!), i krivljenje kralješnice pod teretom godina (ne ruksaka!) – i osjetio se sretnim među nekad važnim predmetima *Ropotarnice*, među *lavorima, kaljačama, bocama za mlijeko, među dopisnicama, kinokartama, tintnblajkama, perima, pračkama i muholovkama...* Osjetio sam se kao u nekom svojem novom *habitatu*. I to ne poražen, već – uskrnuo.

Užitak u tekstu na moj način

Tekstove Pavla Pavličića, sažeto, možda i pojednostavljeno rečeno, doživljavam trojako: kao vrelo novih saznanja, kao poticaj za nove smjerove i kao izazov, uz suglasno kimanje glavom, pojavu i, istodobno, nezadržive želje da kažem svoje mišljenje... Možda, čak, da se unatoč ustručavanju, upustim u neku vrstu dvostrukoga dijaloga – s autorovim postavkama i sa samim sobom. Pratim autorove misli, osmišljam neku svoju dopunu, zapisujem prisjećanje nečega o čemu sam već razmišljao a sada mi se to pojavljuje dok čitam njegove dojmive višedimenzionalne ideje, postavke i ispričane događaje. Eseje i literarno-publicističke/kolumnističke tekstove Pavličić piše osebujnim pristupom, nekim svojim stilom i pogledom književnog poniranja u bit problema, usto i uz dozu blage didaktike: postavlja sebi i čitatelju umna pitanja a odmah potom daje i svoje originalne i duhovito osmišljene odgovore. Na kraju tekst biva ispunjen nekim logičnim zdravorazumskim zaključivanjem potkrijepljenim emotivnim i erudicijskim argumentima. Tekstovi počinju jednostavnim, gotovo razgovorno nepretencioznim postavkama da bi tijekom izlaganja ubrzo poprimio dublje tonove, potom i potpuno nove diskurse, i zašao u područje u kojem čitatelj više ne uspijeva pratiti autora uspoređujući

svoje znanje s njegovim, jer teze onoga koji piše počinju se uzdizati iznad razine onoga koji čita. Čitatelj tada postaje zarobljenik autorova teksta – usto i provokativnog, intrigantnog, zagonetnog – pa s velikom pozornošću čeka rasplet. Osjeća se to čak i na općepoznatim, banalnim temama i motivima kao što su pučke pjesme u *Glasi naroda*. Čitatelju je poznat *glas naroda*, ali ga neodoljivo privlače Pavličićeva inventivna literarna ili folklorna tumačenja, napose njegov osobni doživljaj pučke memorije s kojom se i čitatelj i autor mogu poistovjetiti. Pavličića se lako slijedi u poznatim motivima pučkih pjesama, ali mu se u jednom trenutku – kada počinju njegova izoštrena opažanja i interpretacijske varijacije – valja potpuno prepustiti. Svojim sjajnim umijećem, erudicijom, maštovitošću i naoko nonšalantnim stilom, uspijeva odvesti na staze saznanja i vrhunce spoznaja do kojih nikad ne bismo uspjeli doprijeti.

*

Poslagane na polici, Pavličićeve knjige doimaju se kao raskriljeni prozori u nove problemske, programske i doživljajne vidike. Naginjem se prema njegovim autobiografskim zapisima, prema onome što je nazvao *Bilo pa prošlo*, čitam autorove napomene čitatelju, kako bi ga uveo u priču koja slijedi:

Cilj mi nipošto nije bio da pripovijedam o sebi, niti da opisujem jedan odsječak vlastitoga života. Ne bih, dakle, volio da itko ovo shvati kao nekakav pokušaj autobiografije: pripovijedam o sebi samo ono što mi se čini da je tipično, pa se događalo i drugim ljudima, a ne ono što je jedinstveno i što se događalo samo meni. Koliko god da sam svjestan njezine subjektivnosti, svakako bih htio da ova knjiga bude i svjedočanstvo.

Podcrtao sam tu autorovu nakanu i na margini je označio strjelicom kao upozorenje koje valja poštivati, no kao nedisciplinirani čitatelj, osebujni mentalni *flaneur* po mrežastim i izukrštanim prostranstvima književnih djela, kao opušteni skitač, potpuno prepušten struji osobnih slika, vizija, asocijacija, pomisli i primisli, na svoj sam način doživio autorove opise, prizore i tumačenja. Nesposoban da neko djelo žanrovski, stilski ili književno-umjetnički ocjenjujem, tražim i otkrivam njegove vrline i mane, odajem se opuštenim užiticima čitanja i neobveznim meditacijama, svjestan da pritom griješim u očima stručnjaka i poznavatelja problematike. Bitni su mi dojmovi i doživljaji. Bitan mi je *užitak u tekstu*, ona kulturna sintagma Rolanda Barthesa čije konce hvatam na svoj način. Pavličić je svjedok onoga što je vidio, a to što je vidio i zapisao neprijeporno je osobno svjedočanstvo. Unatoč svemu, dok sam čitao *Bilo pa prošlo* nametala mi se usporedba s tekstovima *Essais dego-histoire* koje je 1987. u francuskoj historiografiji, sa skupinom uglednih povjesničara, osmislio i priredio Pierre Nora. Prizore, ljude i komentare u knjizi *Bilo pa prošlo* doživio sam kao dvostruko svjedočanstvo: ono koje me je vratilo u ambijent u kojem sam bio prije Pavličića, i ono u kojem je on u njega došao kada mene ondje više nije bilo... Ostale su međutim mnoge ličnosti, osobe, znanci i prijatelji koje smo obojica poznavali, svakako i oni za čije sam talente, uspjehe i ostavljene tragove saznao tek poslije.

Autorov pristup – neovisno o tematici koju opisuje – me magnetski opsjeda tijekom čitanja. Uživam u gradacijama Pavličićeva pisanja: kada je u uvodu provokativan, u razradi sadržajno izvoran i sustavan, napose kada poglavlja završava efektnim porukama i kritičkim otklonima od zastranjivanja u stvarnosti i mentalnom okružju... Prihvaćam s čitateljskim razumijevanjem njegova poistovjećivanja s istomišljenicima ili otklone od njih, kao i kritiku društvenih, političkih i inih devijacija. Mogu sebe upitati zašto s užitkom proživljavam autorove tekstove, dok očima prelijećem i čitateljskim *agonom* upijam njegove opise, postavke, razmatranja i razmišljanja? Znam odgovor: zato što u njima nalazim ono što mi osobno nedostaje, ono čega nemam. Ali, istodobno osjećam da bih na neki skromniji i svojoj razini primjereniji način pročitane činjenice mogao dopuniti. Pavličićevi tekstovi šire moje spoznaje – jednako one *stručne* i *znanstvene*, kao i emocionalne proizišle iz *užitka u tekstu* (pitam se rabim li tu znamenitu sintagmu u točnom značenju?)... *Ukratko* – krađem taj vrlo frekventni prilog iz Pavličićevih tekstova – kako bih, bar djelomično, smanjio monotoniju svojih *triju točkica*. Pisat ću ubuduće *ukratko* umjesto lektorima enervantnog trotočja!

Dosad pročitane, Pavličićeve knjige nagone me na neki unutarnji ili otvoreni *dijalog* s autorom. Nije riječ ni o kakvom osporavanju (tome nisam dorastao), nego o neobuzdanoj želji za komentiranjem autorovih stajališta, postavka, tvrdnja i opisa koje i osobno doživljavam istovjetno ili malo drukčije. Osjetio sam sada bljesak Slamnigova stiha: *isto, samo malo drukčije / isto, samo malo drukčije*. Ne čitam da bih kritizirao, naprezao se kako bih uočio i isticao nedostatke ili vrline nekog djela. Oduvijek sam književne tekstove čitao kao osebujni *Lector Ludens* pretvarajući taj čin u potragu za svježim vrelima duševnih raspoloženja i novih životnih poticaja. Tako čitam i izbor ovih knjiga Pavla Pavličića. Tekst iz *izbora po srodnosti* sigurno(sno) je utočište od životnih razočaranja i svakovrsnih potresa, sklonište od neuspjeha i poraza, od prijetnji i ponižavanja, utvrda za izolaciju od neprihvatljivoga svijeta iz životnoga okružja, zaštitni armirani bedem iza kojega buja osjećaj sigurnosti i intimne zaštite. Dok čitam osjećam da se nalazim u neprobojnoj kapsuli svoje intimnosti, u nesputanim doživljajima samo-

ga sebe, nalazim se u autentičnom *habitatu* svojih emocija u kojem me ništa ne može ograničiti ni ugroziti. Sve lijepo i ugodno, sve zastrašujuće i opasno, kao i ono što nas čini ravnodušnim, postaje tek *pričom na kraju koje pripovjedač odmahuje rukom uz uzdah: Bilo pa prošlo*. Tako veli i piše Pavao Pavličić, a ja tu životnu sentenciju pohranjujem u neki priručni pretinac svijesti da mi bude pri ruci u neizvjesnosti svakodnevice.

Čitajući Pavličićeve tekstove, neprestano mi se vraćalo sjećanje na nedavno pročitani podatak o Flaubertovu nastojanju da u pismu George Sand (1875) objasni svoje stilске težnje, pa sam potražio navod i doslovce ga ovdje prenosim: *Jednom riječju nastojim dobro misliti da bih dobro pisao. A moj je cilj dobro pisati, to ne krijem*. Ne mogu se oteti dojmu da Pavličić, razmatrajući tematiku i osmišljavajući stilski pristup, dakako spontano i (ne)svjesno, slijedi spomenutu Flaubertovu postavku. Ipak je Pavličić kao autor (i meni laiku) stilski prepoznatljiv, bez obzira na to o čemu piše. Može se to odnositi na književni, istodobno i etnološki i antropološki, opis anonimnog lika koji vodi *bijelo janje na Bembaš*, ili na sjećanje o proživljenim sedamdesetim godinama. Autor *dobro misli i dobro piše* i kada u *Ljubavi za dosadne knjige* dramatično povezuje prizor rušenja kulturne gostionice *Kalnik* u dvorištu Medulićeve ulice sa široko lepezastim reminiscencijama, od klapskog druženja uz piće, teorijskih postavki umjetničkoga pisanja i korištenja raznih stilova do plamena ponikle i nikad ugasle ljubavi koja poslije više desetljeća u slučajnom (ali, ističe pisac, sudbinskom!) susretu doživljava pravu reinkarnaciju... Filmski završetak te priče – s prizorima koji podsjećaju na nekada često korištena *pretapanja* – kao da priziva sliku prerano umrlog Ante Peterlića. Obojici nam je bio prijatelj.

Zašto nas objelodanjeni spisi nagone u potjeru za piscem?

Pitanje je izvučeno iz romana *Flaubertova papiga* Juliana Barnes, no neka unutarnja želja, čak potreba, za »mentalnom« i tjelesnom identifikacijom s nekim piscima – koliko god bila apstraktna – prati me još od gimnazijskih dana. Već od početka njegova izlaženja u časopisu *Krugovi* osobito su mi pozornost privukle novele, pripovijetke i pjesme Ivana Slamniga. Doživljavao sam ga gotovo kao vršnjaka, no kada su počele izlaziti zbirke njegovih pjesama – s bilješkom o piscu – uvidio sam svoju krivu procjenu. Kako li izgleda – pitao sam se – taj originalni pjesnik i pisac, tako različit od onih propisanih za lekturu a tako meni blizak? Slamnigov mi se lik najprije ukazao u prvoj pjesmi *Odrone* (1956), u oku čovjeka koji s prove kutera koji *ulazi bijel kao jaje u zaljev*, promatra plivače i njihove *glave u moru ...* Slamnigova glava bila je *ona za kojom slijede ramena / onog što izlazi na četverouglati komad betona*. Oduševio sam se tim neobičnim Slamnigovim vizualnim »autoportretom« u skiperovim promatračkim očima, a razdragao me je i pjesnik koji se *paca* (rečeno tada učestalim izričajem), jer smo se ljeti, na ferijama, svi *pacali* u moru, rijeci ili jezeru, dok smo se zimi nastavljali *pacati* u *bazenu Mladosti* u Zagrebu. Potom je uslijedio novi opis Slamnigova lika, ne u kupaćim gaćicama, nego u gradskom odijelu dok hoda i promatra svoju sjenu:

*Ruku podiže na usta,
zatim polako je spušta.
Pušta plohe gusta dima,
netjelesan profil ima.
Lica tamna, vlasi tamnih
puši cigaretu Slamnig.*

Model takvog susreta – u kojem dominira čitateljeva čežnja za živim likom autora – ocrtao je Bora Ćosić u memoarskim zapisima henrimilerovskog naslova *Mirni dani u Rovinju*, napisavši doslovce: *Becketta sam video samo jednom, kroz mutno staklo kafea u severnom delu Pariza [...]*. Čitatelji katkad vrebaju pisce, navlastito one znamenite ili one čije knjige redovito čitaju. Vidjeti Samuela Becketta, makar i *kroz mutno staklo cafëa*, rijetka je prilika, za mnoge i nezamisliva.

Sve sam to naveo da bih se na kraju upitao: jesam li ikad vidio – uživo, ne na slici – pisca u čiju čast pišem ovaj tekst? Ostao mi je u sjećanju – ocrtanom u obrisima, ali neusporedivo jasnijem od Ćosićevih kontura Beckettova lika kroz mutno staklo – slučajni susret potkraj sedamdesetih (možda 1977. ili 1978.?) u sobi profesora Josipa Bratulića na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. S *Pepetom* u sobi nalazila se još jedna mlađa osoba koju mi je predstavio imenom i prezimenom koje je meni već bilo poznato. Bio je to moj kratki susret s Pavlom Pavličićem, prolazni privatni prizor, pohranjen u osobnom sjećanju, koji su ostala dvojica sudionika susreta zasigurno već davno zaboravila. Formalno rukovanje i nekoliko stereotipnih riječi najčešće ne ostavljaju dublji trag. Nakon nekoliko minuta, koliko se pristoji, Pavličić nas je napustio, a Pepo Bratulić ga je u odsutnosti zasuo nizom komplimenata. Dok ispisujem ova prisjećanja, uvjeravam sebe da sam primijetio kako je Pavličić opipao džep hlača i već na izlaznim vratima imao u ruci kutiju cigareta, panično se udaljavajući od dvojice okorjelih nepušača! *Se non è vero, è ben trovato!* Iako nikad, čak ni na fotografijama, nisam Pavličića vidio s cigaretom i u oblaku dima, pročitao sam opis takve scene u recentnom tekstu Dubravke Oraić Tolić koja – u *Pismu profesoru Frangešu u povodu 100. obljetnice rođenja* – piše kako su Aleksandar Flaker i Pavao Pavličić

*pušili cigaretu za cigaretom...
Taj dim i nije bio običan dim koji
zagađuje zrak i škodi zdravlju, nego
poticajno duhovno ozračje koje
pospješuje cirkulaciju nevezane
konverzacije i razmjene ideja.*

Uostalom, nazočnost pušača i dima njihovih cigareta dio je životne i kreativne dinamike autorovih djela. Dimi se u nizu epizoda, pomalo i kritizira današnji antiduhanski trend...

Godine 1978. u moju je privatnu knjižnicu ušla prva Pavličićeva knjiga – *Stroj za maglu*. Potaknut činjenicom da je roman izašao kod uglednog nakladnika i da je prihvaćen jednostavnim pozitivnim ocjenama i kritikama, odmah sam ga nabavio i počeo čitati. Istodobno sam pisao članak o nekoj istarskoj gospodarskoj temi iz XVII. stoljeća, pa sam *Stroj za maglu* čitao usporenim ritmom. Usporedno sam čitao literarni tekst i pisao znanstveni rad. Književno djelo čitam tako što upijam i pamtim (meni) sugestivne sintagme, rečenične sklopove, čak i unutarnje ritmove izlaganja, pa se to onda spontano, polusvjesno ili podsvjesno odražava i u mojem načinu pisanja. Tragovi takve mentalne identifikacije s umjetničkim stilom očito su bili vidljivi i u mojem znanstvenom tekstu, jer mi je nekadašnji profesor i urednik edicije

vratio rad na »jezičnu doradu« s napomenom da sam »skli-
znuo u žurnalizam«. Bio sam razočaran, smatrao sam da mi je učinjena nepravda, no bacio sam se na posao i uklonio sve profesoru nepoželjne žurnalističke i literarne riječi, izričaje i opise. *Stroj za maglu* dočitao sam tek nekoliko tjedana kasnije kada sam već izgubio dojam cjeline i kontinuitet čitateljskog užitka. Godine koje su uslijedile i obveze koje su nailazile usmjeravale su me prema arhivskim istraživanjima, ali i djelima historiografske škole Annales, s uočljivim nastojanjima njihovih autora da ih napišu što literarnije i što više približe književnosti. Tada sam odbacio suhoparno pisanje i usmjerio se prema nekom »publicističkom stilu« koji udovoljava kriterijima historiografskoga zanata s jedne i lakoći čitanja s druge strane. Tih sam godina nekoliko puta čuo i upamtio savjet akademika Dragovana Šepića: *u našem poslu, istraživanje je znanost, a pisanje literatura!*

Nakon što sam dovršio čitanje romana *Stroj za maglu*, zauzet »šturim rukopisima« iz programa svojega redovitog rada, mogao sam jedino pratiti naslove novih Pavličićevih djela koji su izlazili jedan za drugim kao na nekoj iznimno produktivnoj stvaralačkoj traci. Moram priznati da sam prikaze tih knjiga bar djelomično čitao u kulturnim rubrikama novina i časopisa, no neki su mi naslovi promaknuli, iako bi – da sam ih uočio – zasigurno privukli moju pozornost.

U nekoliko sam navrata dolazio u iskušenje da se »naknadno« uključim u njihovo čitanje. Najveće sam iskušenje doživio relativno nedavno – kada sam već pratio Pavličićevu esejistiku – i to kada sam pročitao vijest o izlasku romana *Bakrene sove*. Premda popraćen vrlo pohvalnim prikazima i recenzijama, meni se to djelo po nečemu drugom, *a priori*, doimalo posebnim. Još se jednom pokazalo koliko robujem uspomenama, stapanju i ukrštanju primisli! Davno, u doba svoje rane adolescencije u Puli sam, u *Istarskim knjižarama* na *Giardinima*, kupio beogradsko izdanje priča Arthura Conana Doylea o detektivu Sherlocku Holmesu, a jedna od njih, pod naslovom *Bakarne bukve*, izazivala je u meni neizdrživi nalet jeze i straha, tako da sam pri ponovljenim čitanjima preskakao pasuse nepodnošljive napetosti. Tko zna, pomislio sam, možda neki takav osjećaj doživim i u Pavličićevim *Bakrenim sovama*? Vrijeme odmiče, roman još nisam pročitao, no i dalje *Bakrene sove* stoje na popisu prioriteta, uz *Leksikon uzaludnih znanja* i, prije svih, prozni tekst *Kruh i mast*, prvi put tiskan u zagrebačkom *Znanju* 1996.,

koji mi je fatalno promaknuo! S razlogom velim *fatalno!* Na taj sam naslov posebno osjetljiv jer sam 2007., kod nakladnika *Durieuxa*, objelodanio knjigu *Kruh, mašta & mast: Prizori i memorabilije o staroj Puli, 1947.–1957.* Vjerojatno bih, da sam poznavao Pavličićevu knjigu, odabrao drukčiji naslov, premda je baš takav izvoran i neponovljiv, jer je nastao igrom riječi u tranzicijskom trenutku kada se jezik starosjedilaca, *dialetto veneto-polesano*, počeo prožimati s hrvatskim standardom unesenim s novom vlašću. Dvojica starih Puljana stoje na ulazu u kino pred filmskim plakatom na kojem, ispod slika glumice Gine Lollobrigide i glumca Vittoria De Sice, na hrvatskom piše naslov filma: *Kruh, ljubav i mašta*. Jedan od dvojice s lakoćom prevodi: *kruk xe*

12
20

Nakladni zavod Matice hrvatske

Pavao Pavličić
Dunav

pan, ljubav xe amor..., ali zapinje na riječi mašta – *ma cosa xe sta masta, Dio bono? (Što znači ta mašta, blagi Bože?)* Na kraju su se obojica složila – *sarà struto* (bit će da je *mast*)! Godine 1953. u Puli, pa i u velikom dijelu istočne Europe, kruh namazan debelim slojem masti još je uvijek bio slastan zalogaj. Riječ je o talijanskom filmu režisera Luigija Comencinija, *Pane, amore e fantasia*, u kojem su dvojica Puljana, još dok se vrtjela špica, saznala značenje riječi *mašta*. Opisao sam tu epizodu jer sam se intuitivno poistovjetio s komadom kruha namazanog mašču, posoljenog, posutog crvenom paprikom ili šećerom, koji u Pavličićevu i mojem naslovu predstavlja jednako priželjkivani objekt žudnje. Zadržao sam se na tom naslovu zbog slutnje da bih mogao biti na nekoj *valnoj dužini* s Pavličićevim doživljajem.

Uvučen u priču s blagom slutnjom neočekivanog

Blizak sam beletristici ali nemam umjetničkog nerva, pa riječi i rečenice sastavljam stihijski – kako mi nalete iz unutarnjih monologa i duševnog vokabulara – tipkajući prstima po tipkovnici. Nisam literarni talent, ali si umišljam da pripadam skupini *nadarenih* čitatelja, sposobnih čak i za onaj »sofisticirani« bartovski *užitak u tekstu*. Na bezgraničnim prostranstvima užitaka čitanja u mojem se odabiru nalaze i neka djela Pavla Pavličića. Dio Pavličićeva opusa pročitao sam kao čitatelj, drugim riječima kao osoba kojoj čitanje beletristike nije profesionalna obveza, nego svojevrsni životni nagon. Iako sam tek znatiželjni konzument literarnih djela, moj je pristup i doživljaj odabrane lektire pomalo neuobičajen, a kao samo(na) zvani *Lector Ludens* umjetnička djela smatram velikom igrom sudbinama svijeta. I u prozi, i u poeziji, i u drami, svijet je veliki teatar. Nikad ne zastajem pred odabirom prozних žanrova i ne pravim razliku između literature *za danas / za sad* i literature *za sutra / za vječnost*, svejedno mi je što će o knjigama koje potresaju moje biće misliti suvremenici, još manje kako će ih doživjeti neki budući čitatelji, znanstveni istraživači literarnih trendova, profesori za katedrama ili urednici novinskih kulturnih rubrika. U vremenu koje je oblikovalo moj svekoliki intelektualni profil i pogled kroz široki prozor u svijet, instinktivno odabrana proza, poezija, esejistika, drama, publicistika ili znanstvena literatura moje struke, uzdiže se iznad svih teoretskih tumačenja i privilegiranih razvojnih smjerova. Čitam ono što mi širi duševne kapilare i pokreće hemodinamiku sveukupnog bića. I predstavlja nezamjenljivi *fitness* duha i tijela.

Pavličićeve knjige koje pletu vijenac oko njegova romanesknog opusa i otkrivaju širine autorovih razmišljanja o mnogim odrednicama ljudskog bića i njegove kulture – onoj umjetničkoj, znanstvenoj i onoj kulturno-antropološkoj – napose su privukle moju pozornost. Jedan za drugim obrađivao sam naslove (od *Knjiškog moljca*, auto-

biografskih zapisa *Bilo pa prošlo*, *Ljubavi za dosadne knjige*, *Pohvale starosti*, *Pohvale tijela*, *Ropotarnice do Nava i raja*), prepoznavajući autorov osebujan stil i sjajno konstruiranu dramaturgiju *priče* – jer svi su ti tekstovi zapravo *pričom ispričani* – s osjećajem neodoljiva nagona za kontinuirano praćenje autorovih razmatranja. Uvijek iznova osjetim se uvučen u priču, privučen stilom i strukturom teksta i misaonom kombinatorikom piščevih postavki i pretpostavki, teza i problema, sjećanja i predviđanja..., napose u očekivanju efektnoga završetka. Uvod počinje kao naoko nepretenciozna, gotovo naivna anegdota, kao usputno osobno opažanje u ozračju privatne banalnosti, da bi iznošenje činjenica ubrzo poprimilo svojevrsnu dramsku napetost i pretvorilo se u problemski tekst s nizom alternativnih postavki, mogućnosti katarze i s iznenađenjem na kraju. Osjećaj lagane, opsesivno-narkotizirajuće privlačnosti Pavličićevih tekstova istodobno me je upućivao na saznavanje novih činjenica, na otkrivanje mikrosvjetova koje dosad nisam mentalno doživljavao, na iščekivanje što će se potom dogoditi, na domišljanje što će to pisac otkriti nakon višekratnog najavljivanja... Pavličićeve proze i eseji, književna publicistika i tekstovi sličnog žanra završavaju onim klimaksom koji talijanski kritičari vole nazivati – *brivido dell'imprevisto*. Tu blagu *jezu neočekivanog* čitatelj

doživljava kao završni užitak praćenja teksta, kao nagradu za uživanje u tematski raznolik književni kozmos Pavla Pavličića. Čak se i s onim svakodnevnim imenima – koje je autor nadjenio svojim, bar djelomično stvarnim likovima – uspijevam poistovjetiti i uvjeriti sebe da sam ih poznavao. Prisjetio sam se riječi nedavno (i prerano) preminulog Carlosa Luisa Zafóna (1964–2020): *knjiga je zrcalo i u njoj možemo naći samo ono što već imamo u sebi*. Puno detalja iz Pavličićevih tekstova nosim u sebi, napose one opise koji se odnose na razdoblje nakon mojega odlaska iz Zagreba. Tako od autentičnog svjedoka doznajem što se što se zbivalo na kulturnoj i društvenoj sceni, kao i s mnogim osobama koje sam i ja poznavao iz razdoblja 1957–1960. S nekima sam se i družio, prijateljevao, objavljivao im pjesme, prikaze i reportaže dok sam bio urednik kulturne rubrike *Studentskog lista*. Najveći dio imena, spomenutih u autobiografskim zapisima, poznavao sam i osobno, s nekim sam i prijateljevao, a za neke sam samo čuo. No, to je isti svijet koji

sam i ja poznavao. I kada ih Pavličić opisuje u ondašnjim okolnostima, pravi mi je užitak bio prisjećati se mojih prijatelja i znanaca prije negoli su oni postali dio autorova kulturnoga kruga i dijela njegove svakodnevice, već pratiti što se događalo kada više nisam bio u toj sredini. Kulturno okružje ipak se u Pavličićevo vrijeme počelo korjenito mijenjati, jer su se promijenile i zaoštrile političke, društvene i ekonomske prilike, a s njima u vezi i međusobni odnosi. Navodim to jedino zato da bih pokazao s koliko sam pozornosti, znatiželje, prisjećanja toga doba koje je *bilo pa prošlo*, obavljao, s dobro našiljenom olovkom u ruci, svoj ritual čitanja.

Zaneseni čitatelj u dijalogu s piscem

Čitanje je nedvojbeno zbjeg i utočište od nedaća, mjesto ponovnog ustroja životnog ravnovjesja, ali je ujedno – gledano iz mogega kuta kao *Lector Ludens* – i uzrok nastanka ponekih ovisnosti. Nakon pročitanih knjiga nagomilalo se u svijesti i po njezinim zakutcima nebrojeno puno pojmova, sintagmi i svakovrsnih bizarnosti, pa one – pretvorene u misaone asocijacije – nezadrživo proizvode novi kontekst razmatranja i nove diskurse. Suočavanje s novim kontekstom izaziva nepredvidiva razbuktavanja stare žari znanja u vatru novih spoznaja. Već sam davno uočio koliko robujem prenatrpanim predodžbama, suznačenjima, aluzijama, ukrštanjima postojećih i novih ideja. Marginalije ispisane po Pavličićevim tekstovima potkrjepljuju ove tvrdnje, a okupljene na jednome mjestu opsegom bi dosegnule posebnu knjigu. Slijedio sam neki posvuda prisutni Pavličićev lajtmotiv da o sugestivnom doživljaju i vrijednosti književnih djela, navodim autorove riječi, *odlučuju neke tajanstvene sile i fluidi*. Ova Pavličićeva tvrdnja – prenesena iz priče *Tajanstveni rukopis* – lapidarno sažima moje čitateljske nagone:

Pri tome, ono što čini taj rukopis onim što jest, to nije ni tematika, ni stil, ni autorovo ime. To je neka zagonetna kvaliteta koja se zapravo ne može ni opisati ni definirati. To je ona sudbina za koju se kaže da je knjige imaju.¹

Pavao Pavličić sretan je pisac: pisanje je usrećilo i njega samog (nakon njegove stote knjige i onih koje su u tisku i onih u nastanku, u to nitko ne može posumnjati!), ali je i on, jednako sveukupnim opusom kao i žanrovski različitim dijelovima, unio intelektualna treperenja, užitke doživljaja, sreću novih saznanja i pogled u *sudbine* (djelomično sretnih, djelomično tragičnih) književnih talenata. Mene sve knjige koje čitam ispunjavaju doslovnom *srećom*, ali i *melankolijom* (kao *srećom* da na trenutak budem *nesretan*), istodobno me prenose u oaze hedonističkog užitka i duševnih uzleta. Uvjeran sam da se tako osjećaju svi vjerodostojni čitatelji, pronalazeći u tekstovima svoje otvorene ali i skrivene mentalne identitete. Nikako nisam jedini kojemu su Pavličićeve knjige obogatile emotivnu nutrinu i proširile intelektualno iskustvo. Osobno sam sve likove, primjerice iz *Ljubavi za dosadne knjige*, junake i gubitnike – one koji su znali formulu uspjeha u životu, one koji su slijedili nagone svojih gena i umjetnička opredjeljenja, kao i one koji su izgubili kompas u mijenama literarnih *diskursa* i *trendova* i posustali u zamahu svojega početnog entuzijazma, svakako i one koje je uništio žrvanj političkih i društvenih promjena ili jednostavno zla sudbina – svu tu plejadu Pavličićevih talenata, doživio kao stvarna bića, nikako ne kao literarne konstrukcije. Za mene su, primjerice, *Slavko iz Delnica*, *Vedran iz Zadra*, pisac *Tihomir Nikić*, vrijedna i zanimljiva *Katja*, svakako i *Lucijan Blašković*..., autentični likovi, izmijenjenih imena i, eventualno, promijenjene boje kose, no autor ih je opisao kao karnalna i živahna bića. Nema ničeg papirnato u *Ljubavi za dosadne knjige*. To su priče o piscima, o teoriji, stilovima i modnim trendovima književnosti. Kao čitatelj, uvlačim se u svaku knjigu, živim s njezinim kontekstom, općim na razne načine s likovima, ali i samim piscem, bez obzira na to pripada li *sveznalicama* ili priča u prvome licu.

*

Svidjela mi se Pavličićeva misao: *Kad kažem ja, onda ne mislim da sam u tome nešto posebno.*² Prenosim je, gotovo kao parafrazu, jer niti jesam, niti mogu izigravati nekoga

posebnog tumača njegova esejističko-publicističkog i kolumnističkog opusa. Opuštena i ni za koga obvezujuća promišljanja uklapaju se jedino u moj osobni, potpuno privatni, način čitanja djela i doživljavanja književnih pristupa njihovih autora. Možda neskromno i pretenciozno sebe zamišljam kao samosvojnog čitatelja koji se igra štivom, kao *lector ludens*, kojemu književnost nije profesionalno područje rada, nego bijeg od otrovnih mentalnih isparavanja svakodnevice i sigurno utočište u granicama bezgraničnog svijeta književnosti – proze, poezije, esejistike, publicistike? Sebe kao *Lector Ludens* smatram bliskim *Knjiškome moljcu*, pa otud sloboda u tematskoj komunikaciji i izvjesna *familijarna razina* u ocjenama i procjenama.

Pisac me je povukao u svoj svijet, u njemu sam naišao na nove i neslućene ideje, no tijekom čitanja poželio sam nešto dodati, ispričati autoru neke svoje zgrade. Poistovjetio sam se s nizom opisanih situacija, (pred)postavkama, pa i likovima bez obzira na to jesu li stvarni ili fiktivni. Užitak je čitati Pavličićeve tekstove i biti u nekom dijalogu s autorovim postavkama, opisima, napose pak s njegovim racionalnim, logičnim, pomalo i didaktičkim pogledima. Dio tog doba, pa i onih događanja u kulturnjačkim redovima, obojici nam je zajednički. Činjenice koje sam iznio o sebi zapravo su sastavni dio mogega čitanja i poistovjećivanja s Pavličićevim tekstovima. Ne bih nikad ispisao te rečenice ni iznio te podatke da se nisam emotivno uvukao u Pavličićeve knjige i spontano započeo unutarnji monolog s njime osobno i njegovim stvarnim osobama i izmišljenim ili maskiranim likovima.

Ukratko – opet kradem tu naoko bezazlenu a ipak prevažnu slamku spasa u izražavanju – kao tekstom poneseni i činjenicama zaneseni čitatelj, osjetio sam želju stupiti u razgovor s piscem, izmijeniti s njime svoja probudena sjećanja. Tako se čitanje Pavličićevih tekstova i nehотиčno pretvorilo u dijalog s autorom. Sve što sam o sebi napisao povezano je s čitanjem Pavličićevih tekstova. Pritom su mi navirali valovi uspomena od kojih sam tek mali dio zabilježio na ovome mjestu.

Podcrtavanje i marginalije

Čitam s olovkom u ruci. Neki me nagon tjera da masnim grafitom ostavim trag kako bi knjiga osjetila da ju je čitač iščitao, a čitatelj proživio, da je podupirao autora, dopunjavao ga ili mu se suprotstavljao. Kada sam davno pročitao tvrdnju Giovannija Papinija (1881–1956) *da bismo dobro razumjeli neku značajnu knjigu, trebali bismo je svu prepisati*, trenutačno sam se zalijepio za njegovu misao i dobio vjetar u leđa za još temeljitije podcrtavanje tekstova i ispisivanje žvrljotina (Pavličićev izričaj!) po rubovima. Samo za *Ljubav prema dosadnim knjigama* utrošio sam dvije olovke! Time se – teoretski mjereno apotekarskom vagom – povećava težina svake moje pročitane knjige. Margine su bojišnica autora i čitatelja. Iako sam neprijeporni knjigoljubac, ne ustručavam se po rubovima knjiga (svojih osobnih, dakako!) nemilice ispisivati komentare, asocijativna domišljanja, bilježiti uskličnike i upitnike. Osjećam pritom neki *modus* imanjan: to su moje knjige, kupio sam ih samo za sebe i za svoj užitak. Želim to vlasništvo obilježiti i osobnim znakovima. Vrlo rijetko posuđujem knjige u javnim knjižnicama. Odnos prema posuđenim knjigama hladan je i pomalo odbojan. To nisu *moje knjige*. Komunikacija s njima oblik je neke, rekao bih, *metafizičke alijenacije*. Čitati znači spajati dušu s dušom knjige. Grafitni tragovi podcrtanih redaka i ispisi na marginama stranica neprijeporno povećavaju težinu knjige,

makar u miligramima. Precizna bi vaga odredila veličinu te novonastale *duševne čestice* obogaćene intelektualnim saznanjima, novim mislima, dodanim komentarima... Izvagana *duševna čestica* spaja i prožima mene čitatelja s bogatim slojem i širokom lepezom doživljaja, uzbudjenja i ekstaza snagom piščeva duha utjelovljenih u retke i stranice knjige. Ovako podcrtana, usto i s rubnim opaskama, knjiga je pročitana zauvijek!

Fusnote ili misli ispod crte

Moj doživljaj života kao odraz krhotina razbijenog zrcala i postupno utiskivanje kamenčića saznanja u sliku svijeta – od prvih doživljaja stvarnosti do danas – predodredio me je kao budućeg obožavatelja fusnota. To, nedvojbeno, nije preporučljiv pogled u stvarnost, jer valja težiti za sintezama životne cjelovitosti, odnosno za tekstovima bez digresija i odvojenih zapisa. Nikada neću prevladati razmrmljenost svojih viđenja zbilje, nikad neću doživjeti cjelinu realnosti, osim kao razbacane okrnjke prošlosti, prskotine stvarnosti i škrbine budućnosti. Otud posebna pozornost s kojom sam pročitao *dvadesetisedmu uputu* Pavličićeva *Knjiškog moljca* pod naslovom *Kita fusnoća razlikova*, duhovito i erudijsko razmatranje sintagme Ivana Slamniga o fusnoti.³ »Bilješke na dnu stranice«, piše Pavličić, širem su krugu čitatelja neprijeporno dosadne, a zazor prema njima dijele i mnoge obrazovane osobe, no unatoč tomu one su katkada neizbježne, pa i u djelu tako »vedrog i zaigranog« pjesnika kao što je Ivan Slamnig, pjesnik i znanstvenik. A i sjajni *knjiški moljac*, Pavao Pavličić, ujedno je i književnik i znanstveni proučavatelj, usto i oštroumni opažatelj mijena i novih usmjerenja, pa se posebno doima njegova tvrdnja da se u romane uvlače neke egzaktno činjenice koje će pisac potkrijepiti fusnotama, dok će pisci »znanstvenih radova sve manje držati do egzaktnog podatka i sve manje osjećati potrebu da išta dokumentiraju«. Oprema teksta fusnotama doživljava uočljive promjene, pa Pavličić s pravom ističe: *Kamo će taj proces odvesti, ne zna se*. No, meni – kojemu je sveukupan život i intelektualni angažman tek golema hrpa fusnota – nikako nije svejedno kakva će biti njezina sudbina. Taj sitnim slovima pisani tekst na dnu stranice oduvijek je privlačio moju pozornost, štoviše katkad bi se dogodilo da iz njega naučim više negoli iz glavnog teksta. Sjećam se uputa profesora Jaroslava Šidaka (1903–1986) – koji nije podnosio izričaj *fusnota* pa je uporno zahtijevao da ga zamijenimo sintagmom *bilješka ispod crte* – da se uz podatke o vrelima i literaturi mogu unositi dopune i objašnjenja. Navlastito me je impresionirala *apologija fusnoti* profesora Svetozara Petrovića u okviru njegovih kritičkih raspravljanja o književnoteorijskim problemima u knjizi *Kritika i djelo* u izdanju Male biblioteke Zora (Zagreb, 1963). Najprije doslovce napominje: *svakako bih volio da se [bilješkama] pokloni podjednaka pažnja kao i osnovnom izlaganju* (str. 12), da bi fusnotom ispisao hvalospjev fusnoti:

Čitalac će već po njihovu broju i opsegu lako zaključiti koliko mi je do bilježaka u ovoj knjizi stalo. Već je odavno vrijeme da se napiše jedna apologija fusnote, toga skromnog ali toliko korisnog pomoćnika našeg pisanog razmišljanja; vrijeme je da se ona oslobodi objede prema kojoj bi primjerena bila možda samo suhoj pozitivističkoj monografiji. Fusnota se ne mora neizbježno pisati nogom! Štaviše, ona našem razmišljanju može dati dimenziju koju usmeno i svako drugo linearno izlaganje teško može

osvojiti; ona ne spasava samo od smrti asocijacije koje je vrijedno sačuvati, već daje i dubinu, mogućnost kritičke korekture, osnovnom narativu. Takva bilješka može biti utočište naše savjesti i podstrekač naše skepse prema vlastitom zaključivanju. Moram, najzad, napomenuti da se u bilješkama uz ovu raspravu ne nalazi po pravilu ono što sam u raspravljanju smatrao manje važnim; ponekad, u bilješkama se nalaze objašnjenja bez kojih gledašte što se ovdje razvija neće biti do kraja jasno [...] (str. 148, bilj. 3).

Podcrtavanja u knjigama Pavla Pavličića, *bilješke* i žvrljotine na rubovima stranica (autor bi se zgrozio da to vidi!), fizički su i metafizički dokaz koliki sam ovisnik o fusnoti. Ako ih i namjerno izostavim – kao što je to slučaj u ovom članku – fusnote su jasno uočljive, štoviše *iskaču* iz teksta i izdvajaju iz konteksta!

De senectute

Knjigu *Pohvala starosti* Pavla Pavličića kupio sam u Zagrebu, u ožujku 2018., dva mjeseca prije osamdesetog rođendana. Protjecali su mjeseci u kojima sam se počinjao osjećati starim. Sedamdesete sam proveo tjelesno krepak i žustar, a onda sam – doslovce od danas do sutra – osjetio naglu promjenu: počela je kohabitacija sa starošću. Doživio sam to kao prirodni kontinuitet življenja, čak sam se malo i našalio ustvrdivši da se prognoza trajanja života u molitvi Mojsija, sluge Božjeg, pomaknula za jedno desetljeće. *Zbroj naše dobi nije više 70 već 80 godina, za one snažne i 90*. Uživao sam čitajući *Pohvalu starosti*, autorova zapažanja u kojima sam podcrtavao (puno manje nego inače!) postavke i opise doživljavajući ih kao jasne, oštroumne, pune životnih situacija i literarnih primjera, duhovite i prožete blagim humorom, znakom mirenja s činjenicom da *postoji i ta mogućnost života* (odsklizao sam u Slamnigov stih!). Književni opisi starosti oduvijek su mi bili jednako zanimljivi kao i opisi mladosti. Jednako sam se divio ostarjelim piscima koji su opisivali mlade ljude, kao i onima mladim koji s nevjerojatnom vještinom reljefno prikazuju likove staraca. Bio sam vrlo impresioniran kada sam utvrdio da je Ippolito Nievo (1831–1861) u svojim dvadesetim godinama intuitivnom umjetničkom snagom opisao osamdesetogodišnjeg Carla Altovitija. U kutu police naslagao sam malu biblioteku knjiga o starosti: Alvis Cornaro, *Vita sobria*, François Villon, *Oeuvres* (i hrvatski prijevod *Djela*), Simone de Beauvoir, *Starost* (u dva sveska), George Minois, *Historija starosti od antike do renesanse*, Norberto Bobbio, *De senectute*, Ernest Hemingway, *Starac i more*, Julian Barnes, *Stol od četrunovine*, Renzo Scortegagna, *Invecchiare*, Peter Pouncey, *Pravila za starce na čekanju* (45. predstavljanje Zlatka Crnkovića u Algoritmu, Zagreb, 2006). Pokraj njih umetnuo sam i Pavličićevu *Pohvalu starosti*, djelo pisca koji umijećem opažanja i senzibiliteta – donekle i osobnim iskustvom, iako svježinom pisanja ne pokazuje da pripada starcima! – uravnoteženo opisuje staračka stanja, tjelesne i duševne mijene, između pesimizma i optimizma, između smiješnog i tragičnog. Čitanje Pavličićeve apologije starosti navelo me je da u autorovim opisima oživim slike vlastitih uspomena i saznanja. Vjerodostojno svjedočanstvo starosti lucidnom se tragikom najjasnije pokazuje na onome mjestu na kojem Pavličić svraća pozornost na graktanje zlokobnoga Poeova *Gavrana* – *nikad više!* i na Marinkovićev roman *Never more*. S biološki neumoljivim sloganom *nikad više* –

više nikad! – svijet staraca kroči stazom tjelesnog i duševnog propadanja, sve do neizbježnog ništavila.

*

U svibnju ove godine, upravo za svoj 82. rođendan, prisjetio sam se davne epizode kada sam kao mladi profesor povijesti posjetio poznatog Puljanina od kojega sam pokušao saznati neke pojedinosti o prijelomnim trenucima 1918., kojima je on bio svjedok i sudionik. Stari gospodin ležao je u postelji nakon dva pretrpljena moždana udara, povremeno bi tonuo u polusan, više nije mogao povezivati vrijeme i činjenice, pa sam odlučio zahvaliti i otići. No, u tom je trenutku starac iznenada živnuo i postavio mi jasno pitanje – sjećam se doslovce njegovih riječi – *mladiću, koliko vam je godina?* Odgovorio sam 28. Čudesno osvježen, postavio je govoriti jasno i lucidno: *Ah, kako su brojke surove! Vaše su godine 2 i 8 (28), a moje te iste, samo obrnute – 8 i 2 (82)! Rastali smo se sa smiješkom i nekom neobičnom mimikom mirenja sa sudbinom. Umro je nepunu godinu i pol nakon mojeg posjeta. Prošle su otad 54 godine. Upravo se naginjem nad tortom za svoj 82. rođendan, svjestan da su se u pet i pol desetljeća i moje brojke okrenule! Ali svjestan sam i činjenice da brojke 8 i 2 okrenut se neće – nikad više, više nikad, nikad, više nikad, više nikad ...*

U adresaru mobitela pogled mi je slučajno pao na telefonski broj umrloga prijatelja. Lecnulo me to, pa sam tragao dalje. Ostalo je još puno imena i telefonskih brojeva onih koji više nisu s nama. Htio sam ih izbrisati, ali se prst nije dao pokrenuti prema *delete*. Odbio je poslušnost. Nisam mogao izbrisati prijatelje. Ostat će i dalje u mojem adresaru, kao što će ostati i dalje u mojem sjećanju, no tragično je što ih nazvat neću *nikad više, više nikad, nikad, nikad, više nikad, nikad više...*

Silazak u podrumsku *ropotarnicu* osebujan je susret s materijalnim i opipljivim predmetima, odbačenim ili otklonjenim iz uporabe, djelomično zaboravljenim koji, kada ih ponovno ugledamo, bude reminiscencije i prizore iz doba koje se stubokom promijenilo. Uz kućanske predmete, u mojoj se ropotarnici nalaze i »ropotarne knjige« (čitanke, udžbenici i priručnici koje je vrijeme pregazilo), stare bilježnice s bugačicama, stare peraje za plivanje, maske za ronjenje osobne izrade, pračke/*fionde* za gađanje ptica ... Posebno sam uzbudjenje doživio kada mi je pogled pao na peraje i masku. Svakoga sam ih ljeta s velikom strašću iznova uzimao i nosio na kupanje, a već dvije godine to ne činim. Tijelo je ostalo bez snage jer se ona prelila u dušu, tjelesna slabost ojačala je moju duševnost. Obuzet tijelom, obuzet starošću, obuzet predmetima iz ropotarnice. Peraje i maska ostat će na drvenoj polici u paučini i prašini, dok ih ne bacim u selektivni otpad ili dok ne istrunu. A s perajama na nogama i maskom na licu po divljim stijenama i bistrome moru oko Pule plivati i roniti neću *nikad više, više nikad, nikad, nikad, više nikad, nikad više ...*

Ukratko, to je starost. Prisjećam se Villonova stiha (i Rabadanova prijevoda):

*Ha! vieillesse felonnie et fiere,
Pourquoi m'as si tost abatue!*

(Ah, nesmiljena starosti / što tako shrva me sirotog?)⁴

Za sebe bih mogao reći da sam prirodni starac, jer starjenje na meni ostavlja prirodne ožiljke i tragove prirodnog

propadanja, bez ikakvih fizičkih i metafizičkih stresova i smanjivanja volje za životom. Težio sam otkriti način kako na sve manjem egzistencijalnom prostoru organizirati smanjene mogućnosti djelovanja, kako na preostalih nekoliko četvornih metara ostvarivati ostatke otkućaja života. Vjerojatno postoje neke sinergije koje bi se mogle nazvati životom do posljednjeg daha?

Osobni obred čitanja kao *hommage* Pavlu Pavličiću

Nastojao sam napisati svojevrsnu *pohvalu čitanju*, navlastito čitanju manjeg dijela golemog opusa Pavla Pavličića. Jesam li u tome, bar djelomično, uspio? Jesam li na prethodnim stranicama naveo išta što bi izlazilo izvan okvira mog čitateljskog umijeća i doživljaja heterogenih tekstova? Jesam li bio uvjerljiv u dokazivanju osobne *ljubavi za dosadne knjige*? Jesam li u tekst uspio unijeti dovoljno realnih, kritičkih, dobronamjernih i poniznih stajališta i jesam li s dovoljno poštovanja komentirao slavljениkove tekstove i s njime vodio imaginarni dijalog? Možda je sve ispalo previše impresionistički i bez promišljenijeg otklona, nalik bilješkama tijekom čitanja sročeni na rubovima Pavličićevih knjiga...? Ukratko: trudio sam se biti pomalo *knjiški moljac*, pomalo *zaljubljenik u dosadne knjige*, *posjetitelj ropotarnice*, svakako pozorni *slušatelj Glasa naroda*, nastojao sam se pridružiti autorovim *apologijama tijela, starosti i pučke pjesme*, uživati u lucidnim analizama o *Navu i raju*. A možda sam, pod utjecajem autorova sugestivnog pristupa i načina izlaganja, cijeli tekst i nehotice pretvorio u neku kolekciju nedorečenih *priča*? Možda se, spontano i slučajno, u ovome tekstu potkrao neki *dašak krimića*? Možda bih, poput kakvog istražitelja, radi dosljednosti i vjerodostojnosti, trebao početi tragati za dokazima *je li mladi asistent u sobi profesora Bratulića doista bio Pavao Pavličić*?

*

Tako, poštovani autore Pavle Pavličiću, *Lector Ludens* kroz nedostatne i samozatajne meandre svojih saznanja provlači redak po redak, stranicu za stranicom, poglavlje po poglavlje, sadržaje vaših fasciniranih tekstova. Opet sam se sjetio upozorenja nedavno preminuloga Zafóna: *Umijeće čitanja lagano izumire..., to je privatni obred...* Iako je riječ o sveprisutnom procesu, u njemu ne sudjelujem, ostajem vjerran čitanju. A ovaj kratki i nepotpuni članak moj je *privatni obred*, dokaz da se i kao čitatelj mogu trajno nastaniti u dijelu vašeg opusa. Završavam parafrazom neke od podcrtanih i na margine izvučenih misli iz *Graničnog slučaja*⁵: *zbilju živim, a Pavla Pavličića čitam.* ■

Bilješke

¹ Pavao Pavličić: *Ljubav za dosadne knjige*, Matica hrvatska, Zagreb, 2016., str. 31.

² Pavao Pavličić: *Bilo pa prošlo*, Profil, Zagreb, 2011., str. 138.

³ Pavao Pavličić: *Knjiški moljac*, Matica hrvatska, 2009., str. 89. »Tako je Ivan Slamnig u šali nazvao nečiji tekst – valjda filološki znanstveni rad – parafrazirajući naslov pjesničke zbirke Ivana Ivaniševića iz XVII. stoljeća.« Taj naslov glasi *Kita cvitja razlikova*. (op. ur.)

⁴ François Villon: *Le Testament*, s. 457–458.

⁵ Poglavlje knjige *Ljubav za dosadne knjige*, str. 126–152. (op. ur.)

MILAN BEŠLIĆ

Pavličićev Vukovarski spomenar: »Sjećam se, dakle, postojim.«

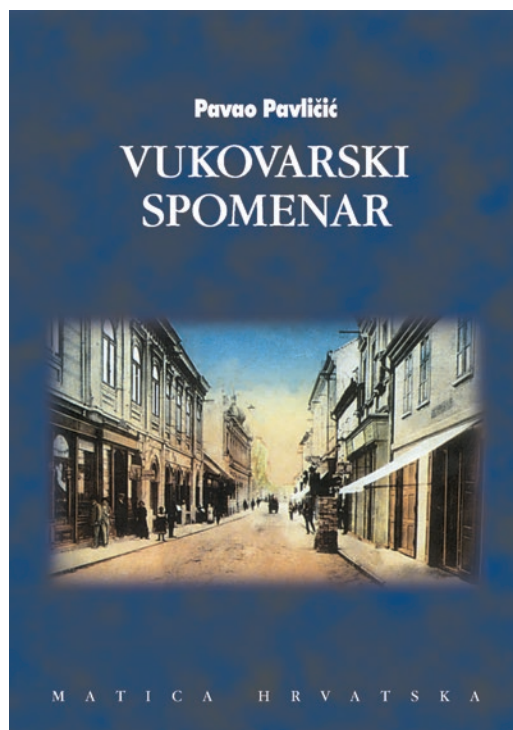
Lirskim nitima ispleo je Pavao Pavličić pleter proznih rečenica u čvrst tekst sjećanja o rodnom gradu Vukovaru. A riječ je o dubokom uzdahu za danima djetinjstva u snažnom izdahu teksta na 288 stranice u kojima čitamo o vremenu koje je prošlo u gradu kojega više nema ondje gdje je nekad bio onakav kakav tada stvarno bijaše. Stoga je pisac naslovio knjigu – *Vukovarski spomenar*. U uvodnoj bilješci Pavličić kazuje da njegov minuli život i ondašnji grad nisu perfekt unatoč evidentnoj činjenici što su u prošlom vremenu jer su sad u njegovu sjećanju pisanom u neprolaznom vremenu, u prezentu, gdje je i trenutak vječnost. U svakom od tri poglavlja knjige Vukovar u naslovima pokriva tematsko polje jasnom značenjskom smjernicom: *Vukovarska godina*, *Šetnja po Vukovaru* i *Vukovarske razglednice*. Već se iz samog naslova knjige razabire da je determinirana temporalnom komponentom, što čitamo na svakoj stranici u slojevitoj strukturi teksta. Isto je tako razvidna već spomenuta lirski sastavnica koja snažno prožima tekst i emocionalnim, otkrivajući iz stranice u stranicu piščevu privrženost i osjećajnost za prostor krajolika i grada te, napose, za ljude s kojima je jučer živio u tom prostoru i s kojima danas živi u svojem sjećanju.

Izrazito lirski tekst gotovo se može odrediti kao lirski proza s obilježjima kronike i ljetopisa pa i putopisa, doduše, ne kroz novi i nepoznati prostor, nego kroz onaj dobro znani po starim i malim ulicama rodnoga grada koje je vrijeme izbrisalo, a sjećanje upisalo u »ploče pamćenja« *Vukovarskog spomenara*. Stoga je to putopis kroz beskrajni prostor sjećanja u voljeni grad kojega više nema onakvim kakav je nekad bio i kojemu se pisac stalno vraća pisanjem, i uvijek k njemu putuje s jedinom prtljagom svojega pera, iz stranice u stranicu pišući putopis sjećanjem. I u svakom novom poglavlju, na svakoj novoj stranici ulaze novi putnici starih uspomena u sve većem broju, i sa svih strana, i tiskaju se u putopis s čežnjom da kao uspomena stignu do zadnje postaje u – spomenar, u Pavličićev tekst gdje putovanje nije stalo jer se nastavlja kroz sjećanje u svakoj rečenici. Sjećanje je svjetlost koja obasjava put piščevu peru jer svijetli u napisanoj riječi.

Ipak, unatoč nedvojbeno emocionalnoj sastavnici teksta, snažnom osjećanju prostora i ljudi u ozračju intimnog i bliskog postojanja, i u suglasju s okruženjem, i sa svakim i

svima oko sebe, može se kazati da je tekst djelo minucioznog zapažanja, lucidnog povezivanja dalekog i bliskog, perfekta u prezent i da je u tankočutnim opisima zablistao jedinstvenim umijećem pera i erudicijom u precizno građenom memorijskom sustavu s Pavličićevim potpisom. Naime, ovdje sjećanje ne izbija eruptivno iz piščeva biča, da bi shodno tomu nepredvidivo i skokovito, gdjekad, i na mahove šiknulo bujicom uspomena, a onda u razdoblju suše vapilo za kapljicom sjećanja. Upravo suprotno, Pavličićevo sjećanje je rijeka ravnomjernog toka usustavljenog u jasnim koordinatama teksta i preglednim tematskim poljima na kojima je u točnom rasporedu dobro posađeno svako poglavlje iz čijih plodova alkemičarskim umijećem svojega pera spravlja opojno piće sjećanja u napeto štivo. Na tim premisama autor je postupkom organiziranog prisjećanja gradio strukturu teksta na autobiografskoj okosnici, apostrofirajući zgrade i nezgode od prijelomnog značenja u svojem životu. Tako, primjerice, saznajemo što je na njega presudno utjecalo da počne pisati priče: »Zato mi se događalo – kad sam počeo pisati priče – da pomislim kako bih najviše razvio svoju maštu kad bih mogao stanovati na Stadionu, kad bih stalno mogao gledati taj prazni prostor koji naprosto čezne da bude napučen ljudima, i kad bih ga uvijek, svaki dan, mogao ispunjavati zamišljenim zbiljanjima.«¹

Pisac u ispovjednoj – ich formi – iznosi i mnogobrojna druga svjedočanstva koja su bila poticajna u njegovu spoznavanju svijeta i umjetnosti. »Na groblju sam se prvi put sreo s umjetnošću. Vjerojatno to dolazi otuda što ono meni – i svima nama – nije bilo vezano za smrt, nego smo se i inače često onuda motali: bilo je blizu i usput, zato je umjetnost mogla djelovati (...). Ja sam od početka gledao na groblje kao na umjetničko mjesto, možda zato što sam ga poznavao bolje nego drugi. Nitko od nas, doduše, nije onamo odlazio samo na pogreb ili na Dan mrtvih, ali ja sam tamo ipak bio najčešće.«² Samo koju stranicu poslije susrest ćemo iznimno važnu činjenicu: »Bilo kako bilo, sačuvao sam naviku da onamo odlazim kad god sam mogao, i poslije, kao odrastao čovjek. Jednu od prvih svojih priča smislio sam nad djedovim grobom.«³ Zacijelo je iz tih nekoliko izabranih prisposoba iz piščeva života razvidno da su presudno utjecale na njegovo usmjerenje jer su ga potaknule na avanturu pera i ohrabrile u odluci da krene

zato je umjetnost mogla djelovati (...). Ja sam od početka gledao na groblje kao na umjetničko mjesto, možda zato što sam ga poznavao bolje nego drugi. Nitko od nas, doduše, nije onamo odlazio samo na pogreb ili na Dan mrtvih, ali ja sam tamo ipak bio najčešće.«² Samo koju stranicu poslije susrest ćemo iznimno važnu činjenicu: »Bilo kako bilo, sačuvao sam naviku da onamo odlazim kad god sam mogao, i poslije, kao odrastao čovjek. Jednu od prvih svojih priča smislio sam nad djedovim grobom.«³ Zacijelo je iz tih nekoliko izabranih prisposoba iz piščeva života razvidno da su presudno utjecale na njegovo usmjerenje jer su ga potaknule na avanturu pera i ohrabrile u odluci da krene

s Baudelaireovim zanosom na »put što onkraj međa u neznanu vodi«. ⁴ Već je u naslovu ovog teksta parafraziranjem Descartesove tvrdnje izražena temeljna odrednica knjige koja sjećanjem u tekstu emanira svoje ljudsko postojanje pisano začudnim umijećem pera. Još ću se jednom pozvati na Pavličića, koji izrijekom govori da je njegov odnos prema rodnom gradu započeo otkrićem sjećanja: »Dugo sam i ja skupa s njim bolovao od gubitka pamćenja, a tek kad sam pronašao svoje sjećanje, shvatio sam što se događa s mojim rodnom gradom.« ⁵

U prilog sjećanju govori i Heinrich Böll: »Rođeni smo da se sjećamo.« Čini se, nije pretjerano ustvrditi da su citirani događaj, kao i brojni drugi koji nisu spomenuti, snagom bumeranga odapeti u tajanstvo književne riječi koja ih je sjećanjem na stranicama *Vukovarskog spomenara* vratila rodnom gradu, iz perfekta u prezent.

Gradopis

1.

Širokim panoramskim kadrom Pavličićeva prva rečenica prvog poglavlja knjige snimila je Vukovar iz ptičje perspektive. Zapravo je riječ o pokretačkoj snazi prve rečenice kojom počinje, neću reći samo pisanje, nego stvaranje teksta s demijurškom odlukom: Neka bude tekst! I tako bi rečenica prva. Dakle, Pavličićeva prva rečenica pokreće tekst s visinskog motrišta sveobuhvatnim dugim švenkom prostora kroz koji se vertikale crkvenih zvonika penju nebu: »Ujesen, kad opadne lišće, bolje se vide tornjevi vukovarskih bogomolja; s onim pozelenjenim oplatama, oni među golim granama izgledaju kao voće u košarici od šiblja.« ⁶ Snagom Dunava rijeka Pavličićeva teksta izvire u toj prvoj rečenici iz koje počinje teći noseći iz rečenice u rečenicu energiju narativnog toka ovim riječima: »Po Dunavu tada plove brodovi i svojim šarenim zastavama, osobito putnički, i ljudi odande gledaju vukovarske tornjeve pomalo visoka, premda zapravo odozdo (...). Tek onaj putnik koji se malo bolje zagleda u te tornjeve, koji ih promotri koji su i kakvi su, bit će u prilici da se zamisli, pa i da shvati kako nema nikakva naročita razloga da pred tim tamo gradom bude bjelosvjetski samouvjeren. Tornjevi će ga na to upozoriti.« ⁷

Autor koncepcijom gornjeg rakursa organizira tekst nijansiranim stupnjevanjem planova, najprije, u prvom i prednjem planu okomice crkvenih zvonika locira u prostor svojega grada, jasno kazujući da su to »tornjevi vukovarskih bogomolja«. Točno ih markira i u vremenu »ujesen, kad opadne lišće«, a ne, primjerice, u proljeće ili u ljeto. Razlog je u vidnom polju koje bi cvjetovi i lišće rascvjetanim krošnjama i bujnim zelenilom fragmentirale, ometale, suzile i skrivale tornjeve, koji se »među golim granama (...) bolje vide«. A vukovarske tornjeve svakako treba vidjeti, i »onaj putnik koji se malo bolje zagleda u te tornjeve« jer su oni znakovi grada na dvije rijeke i njegovi prepoznatljivi simboli, ogleđna arhitektonska zdanja sa stilskim obilježjima i amblemska mjesta u prostoru. Vrh svega, tornjevi su i duhovne utvrde grada, njihove stamene okomice ponosno uzvisuju grad nebeskom i transcendentalnom što će i onom putniku raspršiti bjelosvjetske predrasude jer pred njima svatko je pod njima, i ponosan je onaj tko je ponizan, i malen je u Bogu velik. »Tornjevi će ga na to upozoriti.« Ovim prvim, rekao bih tako, predstavljanjem voljenoga grada onom putniku, to jest čitatelju, pisac nas poziva, uvodi i vodi na razgled grada počev s dominantnim vertikalama crkvenih zvonika katoličke, kalvinske i pravoslavne crkve, i u tom reprezentativnom nizu i sinagoge, otkrivajući izrazito

kozmpolitsko obilježje grada prožeto ekumenizmom prije ekumenizma. Naime, ovim čitanjem simbola grada autor naglašava da nije samo s Dunavom Beč u Vukovaru nego i po urbanoj strukturi i europskoj kulturi koje su oblikovale grad i život građana u njemu kao europskom lučkom gradu na dvije rijeke, na ušću Vuke u Dunav. Stoga pisac kazuje da je grad određen suglasjem prirodnih i egzistencijalnih interesa kojima ravna Kantovo načelo poštivanja drugog i drukčijeg, to jest uvažavanje razlika zalag je mirnoga života i njegovo je bogatstvo u različitosti prožetim humanističkim premisama u europskom kulturnom ozračju kojega je pisac baštinik i integralni dionik.

2.

Jednostavnost Pavličićeve riječi snaga je njegova pera kojim nas vješto vodi kroz svoj grad pokazujući kakav je danas, kakav je bio jučer, a kakav – prekjucher, kada je nastao, i kako je kroz vrijeme rastao u visinu, i u kojem se smjeru širio. I, nadasve, Pavličićevo pero kazuje nam o istom gradu drukčije, o gradu kojega više nema, o nepostojećem gradu koji postoji u njegovu sjećanju. Jer, sve nam govori da valja razborito zboriti o tom gradu ne samo zato što je pisac suvremeni klasik koji sam priča o svom gradu nego i stoga što je i Vukovarac, pa, zacijelo, i zato dobro zna zašto kaže: »Vukovar je čudo od grada.« ⁸ Unatoč svemu, pažljiv čitatelj primijetiti će da se na stranicama knjige pojavljuju konture grada kojega nema, ulice bez kuća, i da neke ulice postoje samo po imenu, i vide se ljudi kojih nema, sve, baš sve, i svi su, i sve je pričin, ukazuje se cijeli grad u nestvarnosti postojanja. Tu je nestvarnu stvarnost pisac oblikovao u stvarnost svojega teksta u kojem je ta stvarnost stvarna književna činjenica izražena ovim riječima: »Vukovar kakav je ovdje opisan ne postoji.« ⁹

Aksiomatskom snagom pisac daje znati da je svojim perom oblikovao grad u tekst u kojem je opisan kao nepostojeći grad, odnosno, »možda je postojao nekad u doba mojega djetinjstva.« ¹⁰ Naratorova energija generira projekciju nepostojećega grada u njegovo stvarno postojanje, u tekst sjećanja na grad piščeva djetinjstva kojega više nema, kao ni grada koji je postojao u njegovu djetinjstvu. Kazat ću točnije, Pavličić ne traga bolećivom osjećajnošću »za izgubljenim vremenom« kojom je Proust tražio izgubljene trenutke vlastitoga života u neizbježivoj prolaznosti vremena, pišući na sjetnim stranicama sjećanja jedinstvenu sagu ljudske osamljenosti i kozmičke praznine. Prije se može kazati da Pavličić snagom vitalne riječi priča priču o životu koji je prošao u dobrim i manje dobrim zgodbama i da su one bile okidači koji su usmjerili njegov život na put što smo ga slijedili čitajući *Vukovarski spomenar*. Zacijelo je to najsazetije izrazio sam pisac: »to su, zapravo, mnoge godine skupljene u jednu, da bi se vidjelo kako je sve to u sjećanju sačuvano.« ¹¹

Boje teksta

Plava je boja Šimićeva pjesništva. I sam je pjesnik »plav od sutona«. S malo natege može se reći da je njegovo pjesništvo duboko otisnuto u plavoj boji onom snagom kojom je Yves Klein otisnuo tijelo žene u plavu boju na bijelom platnu stvarajući djelo-tijelo u plavoj boji. Taj otisak ženskoga tijela u plavoj boji na platnu njegovo je djelo. Naime, pozvao sam se na Šimićevu plavu boju kako bih njezinom kanonskom snagom u hrvatskoj književnosti sugestivnije skrenuo pozornost na Pavličićevu žutu boju koja je tako snažno pro-

žela i intenzitetom pojavljivanja obilježila, ili je bolje reći – obojila tekst *Vukovarskog spomenara*. Tu činjenicu izrazit ću i u brojevima, dakako, u nadi da sam dobro brojio i na osnovi toga učinio tablicu koja statistički kazuje udio određenih boja u tekstu. Sve ovdje izbrojene i (točno?!) upisane boje jasno govore da je naslov ovoga poglavlja utemeljen na valjanim premisama, dakle, na činjenici da se pisac obilato koristio bojama obogaćujući sam književni postupak i tom likovnom, možda je bolje kazati, vizualnom komponentom u tekstu.

Dakle, ljestvicu je visoko podignula žuta boja, koju pisac spominje i u različitim oblicima navodi 78 puta, potom slijede crvena 41, bijela 37, zelena 30, crna 11, plava 11, siva 6, smeđa 4 i oker 3 put, a gdje kad spominje zlatnu, tirkiznu, akvamarin, srebrenu, ružičastu, bakrenastu, olovnu, crvenkastoljubičastu. Impresivnom kolorističkom paletom Pavličić je, mogu kazati, pisao, ali, neću pogriješiti kažem li – i slikao *Vukovarski spomenar*. Zato ću, da bih jasnije nastavio, pozvati se na pisca koji je i sam to tako jasno slikarski napisao: »Rujan je ličilac u radnom odijelu koji je zaspao pod suncem. Ispočetka oboji sve istom bojom, samo što razne podloge tu boju na različit način prime, pa se razlikuju u nijansi. Ta boja je oker. Dunav od nje postaje još zeleniji, i kao da iznutra sjaji, šuma na drugoj strani postaje žučkasta, pijesak na adi dobiva meki osobit zlatasti preljev, a žuta boja zgrada u gradu sve je sličnija boji lišća u drvoredima. Sve se tada pretapa jedno u drugo, sve je slično jedno drugome, ali je sve istodobno na najpotpuniji način upravo ono što jest, različito od svega drugoga.«¹² Ovom slikarskom piscu pero je kist kojim najčešće, kao što smo brojevima kazali, piše žutom bojom i o žutoj boji piše, pa čak i cijelo jedno poglavlje obasjava svojim naslovom Žuta svjetiljka. Čitanjem *Vukovarskog spomenara* žutu boju često ćemo sretati u brojnim prigodama i na mnogim stranicama: »Najprije dođu lipe pa obavijaju sve svojim žutim mirisom, tamo, od žutog Dunava, preko žute Općine do žute Bolnice (...).«¹³

Onda opet pisac poseže za njom da obilježi bitne destinacije grada: »Dvor je bio žut, a i Vukovar je bio žut. Uvijek sam vjerovao da to dvoje ima nekakve veze. Ni sad ne znam kako je ta boja izabrana, ali znam da je bila prepoznatljiva, i da je bila lijepa. Tu boju, kojom je bila oličena prednja i stražnja fasada Dvora, nasljedovale su – ili čak i oponašale – mnoge druge vukovarske zgrade. Vukovar je, ukratko, bio žut grad, u rasponu od tamnog okera, pa do boje limuna. Ali, to je žutilo imalo veze s Dvorom.«¹⁴ Isto će kazati drukčije na drugom mjestu: »A ispod svega toga stoji zeleno i žuto, kao ono što traje: zelenilo lišća i žutilo kuća, jer sve su kuće u Vukovaru žute.«¹⁵ Dominaciju žute boje u rodnom gradu pisac je pokazao u mnogim motivima i u čestim opisima rabeći termine: žuto, žuta, žutoj, žutom, žuti, žutilo, žutila, žučkasto, oker-žuto... i slično u svim požitjelim vrstama riječi i padežima.

Već dobro znana istraživačka strast pisca nagnula ga je da otkrije po čemu je i zašto je žuta boja tako sveprisutna, i kako je obojila, kaže autor, cijeli grad. Evo njegova otkrića: »Nemam zato drugih dokaza osim one boje. Uvijek mi se činilo da ta boja na nešto podsjeća, a nisam znao na što. Sve dotle dok se nisam jednog dana suočio s onim što mi je svo vrijeme bilo pred nosom: boja Dvora zapravo je boja lipovoga cvijeta. A pred Dvorom rastu sve same lipe, i eto odgovora otkud boja dolazi. A ako se uzme u obzir da lipe rastu i svuda drugdje po Vukovaru, onda je jasno da se od te boje naprosto nije moglo pobjeći. Kao što se ne može pobjeći ni od Vukovara ni od njegovih kuća.«¹⁶ Ono pak što je osobito vrijedna dionica u knjizi *Vukovarski spomenar* jest njezina likovna sastavnica koju čine – razglednice. Stoga, valja reći, iz ljubavi prema istini, da je tu vrijednost kon-

cipirao istančan ukus izbornika i vrsno znanje povjesnika, jer su obje te činjenice oblikovale ovaj dragocjeni likovni prilog knjizi. Dostatan je i samo letimičan pogled da bi se vidjelo, odnosno, točnije je kazano, čitalo to raskošno bogatstvo likovnoga jezika kojim tako živo govore razglednice po Pavličićevu načelu iz perfekta u prezentu. Naime, svaki je snimljeni kadar zaustavljeni trenutak nepovratno prošlog vremena, i ljudi i stvari, i kuća i događaja... memorirani su u toj jednoj snimci, sačuvani na fotografiji, odnosno, razglednici, u crno-bijeloj, a napose onoj u boji. Različiti motivi pričaju priču u likovnom jeziku, obično kažemo, sa starih razglednica, i s onih najbrojnijih, datiranih u 20. stoljeće, s njegova početka u prvim desetljećima, i u 50-e i 60-e godine, te i nešto poslije, potkraj stoljeća, a ovdje je i pregršt svježih fotografija snimljenih u novije vrijeme. Osobitu pozornost pridajem i likovnom kazivanju o povijesti grada Vukovara, osim u fotografiji, i u drugim medijima, primjerice, u crtežu s potpisom *Prandstetterov prikaz Vukovara 1608. godine*, i u grafici s motivom Vukovara datiranoj u 19. stoljeće.

Zanimljivo je primijetiti da pisac pridaje veliku važnost likovnoj sastavnici knjige upravo kroz izbor motiva grada u navedenim likovnim medijima, poglavito fotografiji, a to se može čitati i u zadnjem poglavlju jer ga je pokrio i naslovom *Vukovarske razglednice*. Rečenu zanimljivost poentira i činjenica da je razglednica likovni medij koji memorira snimljeni motiv i da u njemu čitamo »sadržaj« iz minuloga i sadašnjega vremena. Iz svega je posve razvidno da toj činjenici autor daje osobitu pozornost jer navodi i druge likovne medije koji također memoriraju i dokumentiraju kako kaže »moj rodni grad: fotografije, filmovi, video-snimke, pa čak i umjetnička ulja«. Interesantno je da samo na jednom mjestu tako značajnog poglavlja obilježenog likovnošću spominje – boju, i to pri opisu Vučedola: »ljevkasta udolina kraj zelenog Dunava«. Kroz cijelu knjigu, osim, naravno, Pavličićeva pera, priču o Vukovaru priča i anonimni autor u likovnom jeziku s motivima grada u kronološkoj liniji dužoj od četiri stoljeća svjedočeći o životu grada na dvije rijeke, na ušću Vuke u Dunav.

Upravo likovna sastavnica Pavličićeva teksta otkriva pisca čije stranice emaniraju golemom vizualnom energijom, dajući svojim perom prilog tradiciji hrvatskih književnika i slikara koji su obojili antologijske stranice hrvatske književnosti počev od A. G. Matoša, Franje Horvata Kiša, Ljube Babića, Zlatka Šulentića, Matka Peića... Znački i nadahnuto Pavličić je provukao svoje djetinjstvo i svoj grad kroz emulziju sjećanja razvijajući svakom rečenicom obojene slike minulih dana koje gledamo čitajući *Vukovarski spomenar*. ■

Bilješke

- ¹ Pavao Pavličić: *Vukovarski spomenar*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 178.
- ² Isto kao (1), str. 84.
- ³ Isto kao (1), str. 87.
- ⁴ Charles Baudelaire: *Cvjetovi zla*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 241.
- ⁵ Isto kao (1), str. 265.
- ⁶ Isto kao (1), str. 15.
- ⁷ Isto kao (1), str. 15.
- ⁸ Isto kao (1), str. 253.
- ⁹ Isto kao (1), str. 14.
- ¹⁰ Isto kao (1), str. 14.
- ¹¹ Isto kao (1), str. 14.
- ¹² Isto kao (1), str. 87.
- ¹³ Isto kao (1), str. 41.
- ¹⁴ Isto kao (1), str. 201.
- ¹⁵ Isto kao (1), str. 36.
- ¹⁶ Isto kao (1), str. 209.

NIKICA GILIĆ

Vilinski vatrogasac /ili – kako sam čitao Pavličića/

HTio bih vam, poštovani čitaoci, ispričati kako je pisac Pavao Pavličić ušao u srce jednom vrlo konkretnom ljubitelju znanstvene fantastike, filma i drugih lijepih stvari, dakako, meni. A to pak znači da moram početi od novele *Vilinski vatrogasci*, jer je ona prvo što sam od Pavličićeva neobično bogata rada zapravo primijetio, ono prvo što sam zapamtio kao važno; prvo što mi je nešto značilo. Mislim da, zatravljen tom novelom u prvom susretu s njom, čak nisam ni povezao da sam autora koji stoji iza nje jedno vrijeme redovito gledao kao jednog od nadzornika zbivanja u nezaobilaznoj *Kviskoteci*, kvizu Televizije Zagreb koji su tijekom godina emitiranja gledali milijuni, pa tako i moja obitelj.

To što nisam povezao pisca s licem s televizije, nema sumnje, i dobro je i logično, jer tekstovima lica stvarnih autora nisu nužna, poželjno je da tekstovi zavedu čitatelja onime što imaju, a ne time tko ih je napisao, ako uistinu žele biti važni na duge staze. Doduše, u mom srcu nema sumnje da časopis u kojem sam pronašao tu novelu nije njezina idealna platforma za objavljivanje, kao što nema sumnje da ja kao mladi čitatelj nisam bio temeljna publika za koju su *Vilinski vatrogasci* pisani. No to doista nije bitno. Djelo se svome autoru veoma lako i brzo otrgne, zadobije svoj život i, ako u općoj slici rada Pavla Pavličića ova epizoda u SF časopisu nije bitna, u mojoj je čitateljskoj biografiji itekako zapamćena.

Moji vatrogasci

I, ne, nisam posebno vatreni ljubitelj fantastike kao žanra ili modusa (ne bih ovdje o teoriji žanrova). Od malih sam nogu ljubitelj znanstvene fantastike, čije ime može zvučati slično fantastici, no pretjerano velikih sličnosti tu zapravo nema; unatoč hibridima i preklapanjima, bolje bi bilo govoriti o suprotnosti. Isto tako, nisam ni posebno vatren ljubitelj vesterna, pa se opet znalo dogoditi da mi poneki vestern jako puno znači (*Tragači*, *Gola ostruga*). Borges, John Ford i Anthony Mann su geniji fantastike i vesterna² pa zato volim njihova djela, ali za te žanrove nisam spreman raditi ono što sam redovito spreman učiniti za znanstvenu fantastiku: s užitkom konzumirati i najdublje dno njihove produkcije.

To što sam u stanju po treći put gledati jednu od lošijih epizoda ionako ne baš blistave SF serije, ili čitati očito bezvoljno odrađenu novelu ionako osrednjeg SF pisca, nipošto ne znači da ne vidim mane tih djela... Nema mi ništa gore od profesora književnosti i filma koji svoj loš ukus iz mladosti pokušavaju kanonizirati kao prihvatljivu vrijednost zrelih

godina... Kod omiljenih žanrova mane nisu problem za uživanje, a ne smetaju analizi. Prema vesternu i fantastici prilično sam strog i pri analizi, a ni uživanje mi baš ne ide uvijek otrpve.

Rečenim bih, pogađate, htio nježno sugerirati da *Vilinski vatrogasci* vrlo vjerojatno imaju neke samostalne vrijednosti i onkraj žanrovskih okvira, jer me u tom životnom razdoblju nisu baš mnoge novele iz domene fantastike dodirnule, premda nema sumnje da spomenuta novela nije najpoznatije Pavličićevo djelo, a vrlo vjerojatno nije ni najbolje. No, isto tako mogu reći da *Vilinski vatrogasci* nisu ostali samo ondje gdje sam ih ja susreo, u zagrebačkom časopisu *Sirius*, svojedobno obaveznom štivu za ljubitelje znanstvene fantastike (u kojem je znalo biti i drugih žanrova) te, što je još važnije, u mom sjećanju.

Evo, baš kada sam počinjao pisati ovaj tekstić, vidio sam na društvenim mrežama kako se jedan ljubitelj žanrovske književnosti napuhao kao puran, sav se ponosan hvali jer je u nekog antikvara pronašao (i kupio) zbirku novela *Vilinski vatrogasci* Pavla Pavličića, a drugi ljubitelj žanra SF-a (ali i filmske umjetnosti, i fantastike...), kojeg inače poznajem kao osobu široka i duboka ukusa, iskreno mu čestita na tako vrijednu ulovu. Doista u tolikoj šumi romana, eseja, scenarija i drugih formi, lako je ne primijetiti što je sve otišlo s Pavličićeva pisaćeg stroja ravno u legendu. A u nekim je krugovima i taj dio njegova rada poprilično legendaran.

S obzirom na to da sam kao mladi čitatelj u velikoj mjeri iz znanstvene fantastike kretao prema drugim književnim žanrovima i vrstama, kombinirajući taj interes s načelnom otvorenosću za lektirni kanon i slične sugestije što ih društvo nudi djeci, Pavličićeva novela nije se sasvim uklapala u moj tadašnji ukus. Smještena u kontekst *Sirusa* nije bila tipična ni za tu tiskovinu, ali nije se od nje ni posve izdvajala, jer je taj časopis (visoko cijenjen pa i nagrađivan u međunarodnoj žanrovskoj zajednici) itekako eksperimentirao s različitim poetikama. *Sirius* se u većem, ako ne i čitavom svom vijeku trudio objavljivati drugačije tekstove od očekivanih – bilo je tu radova iz nepoznatih žarišta znanstvene fantastike, tzv. malih književnosti, potom specifičnih podžanrovskih i tematskih naglasaka (SF humoreske, feministički SF, veoma kratke priče/crtice objavljivane u više navrata kao mini-YU-»Sirius«, erotski SF...), novele koje u SF ni rubno nisu mogle upasti, pa su čak objavili i nešto posebno rijetke znanstvenofantastične poezije (i Ujevićevo *Pobratimstvo lica u svemiru* doveli su u taj kontekst, što se može smatrati malko pretjeranim).

No, da se vratimo na Pavlove *Vilinske vatrogasce*... Priču o vatrogascima koji se razlikuju od pravih, a zaposjedaju sve više društvenih funkcija i sve veći prostor u junakovu životu jako sam dobro razumio na podlozi distopijske književnosti koju sam, kao ljubitelj SF-a, itekako gutao – Orwellova *1984.*, Zamjatinov *Mi*, *Utov dnevnik* Branka Belana,² o novelama da i ne govorimo, moja su podloga te novele. A tu se već uspostavlja i veza onoga što fantastiku od stvarnosti razdvaja i onoga što je uz stvarnost veže. Konačno, nisu li vatrogasci palitelji knjiga iz Bradburyjeve proze i Truffautova filma *Fahrenheit 451* posve srodna pojava, usporediva s važnošću uniforme u noveli od koje sam krenuo u ovo prisjećanje?

U klasičnom (kanonskom) filmu *Majka Ivana Anđeoska* (*Matka Joanna od Aniołów*, 1961) velikoga poljskog redatelja Jerzya Kawalerowicza³ priča pred gledatelja postavlja pitanje je li se Sotona uistinu odlučio poigravati redovnicama u razdoblju nekih 200 godina prije snimanja filma, a mislim da je prilično jasno da se gledatelj treba zapitati kako bi se predstavnik crkvenih vlasti trebao postaviti prema problemu eksplozije emocija u samostanu (prema sve jačim tuđim i svojim slabostima, žudnjama i strastima). Ipak, poljski su gledatelji, a i mnogi strani koliko vidim, taj film razumjeli kao alegoriju (poljskog) socijalizma iz razdoblja svoga snimanja i mogućeg odnosa pojedinca prema takvom sistemu koji na razne načine pomaže održati. Neću se uopće zapitati jesam li u pravu ako *Vilinske vatrogasce* tumačim na sličan način, kao nadahnutu igru na temu *puzajućeg* totalitarizma ali, koliko se sjećam, upravo sam ih tako shvatio, čitajući ih na spomenutoj podlozi distopijske tradicije.

Ima li tu morala? I čega još tu ima?

S druge strane, to alegorijsko, društveno, distopijsko što sam ja pročitao u *Vilinskim vatrogascima* podrazumijeva i neki moralni stav – priče o pojedincu u lošem društvu često se vrte oko njegovih izbora i stavova. Što poduprijeti, čemu se suprotstaviti, od čega nijemo okrenuti glavu i praviti se da ne postoji? E pa to su pitanja koja se očito prostiru i izvan fantastičkog dijela Pavličićeva rada u dominantno alegorijski modus. Meni je motiv epidemije zdravlja u romanu *Koraljna vrata* nešto zastrašujuće, koliko god bilo šarmantno i duhovito zamišljeno (i ostvareno), a i unutar svijeta tog romana neki imaju problema s »utopijom« savršenog zdravlja kojoj ljudi, u strahu od svoje prolaznosti, teže. Koje su posljedice velikih ideja i sveobuhvatnih organizacija na pojedinca i njegovo svakodnevno djelovanje, pa čak i održanje temeljne ljudskosti? To je jedna od važnih tema Pavličićeva rada. Druga je, međutim, podjednako važna, tema posljedica što ih djelovanjem ljudi jedni drugima direktno urezuju u kožu i u dušu. Čak i Ivičina sumnja u namjere podstanara iz filma *Ritam zločina*, koje se razotkriju nepravdama, jer se Fabijan žrtvuje za zajednicu, jasno govore o tome koliko smo sposobni nanijeti nepravdu.

Tu bih pak posebno istaknuo prvi Tadićev i Pavličićev film koji sam iskreno zavolio – *Orao* (1990), priču o ljudima koji istražuju zlikovce da bi u istrazi otkrili sebe, usput razotkrivajući i društvenu patologiju. To što će ljudi napraviti jedni drugima, dakako, ne znači da su uvijek svjesni onoga što rade, ali često su barem dijelom svjesni. S jedne je strane u tom filmu sjajno riješeno pripovijedanje likova sudionika radnje koji nam ne otkrivaju neke ključne informacije, no isto tako je važan i njihov raspored u izlaganju, kako bi se gledatelja na prijevaru uvuklo u mrežu detekcije i sitnih društvenih odnosa, ponašanja malih ljudi upućenih jedni na druge, a istodobno okrutnih i sebičnih i u tim najvažnijim odnosima.⁴

Ne bih htio razvući ove uspomene na upoznavanje s Pavličićevim radom u pravcu pretjeranog naglašavanja pesimizma. Da, priznajem, vide se u Pavlovu opusu i općedruštvene patologije i doprinos malog čovjeka takvom načinu funkcioniranja svijeta, a kada junak *Vilinskih vatrogasaca* pobjegne na stablo u strahu pred veselim lažnim vatrogascima, prisjetim se danas nemoći i frustracija onog ujaka koji se iz ponešto drugačijih frustracija penje na stablo u jednom Fellinijevu filmu, toliko poznatom da ga ovdje neću ni imenovati.⁵

Puno toga književnost, film i druge umjetnosti otkrivaju, puno toga pokušavaju izraziti i riješiti, a neuhvatljiv i žanrovski raznovrstan pisac poput Pavličića toliko je sveprisutan da se i njega čovjek može malo uplašiti. Dakako, dobrih pisaca se uvijek treba malo bojati, pa makar u stvarnom životu bili i veoma simpatici – oni vam mogu otkriti nešto što o sebi ili svojoj okolini niste znali, a mogu u vama probuditi i nepoželjnu emociju, ili neku emociju koju ne znate imenovati, pa vas time malo i uplašiti. Sjećam se svoje zbunjenosti pred vlastitom reakcijom nad svršetkom *Vilinskih vatrogasaca* kada sam ih onomad premijerno čitao. S jedne sam strane NEDVOJBENO bio na strani junaka koji jedini uočava društveni problem, navijao sam za njega. S druge sam se strane brinuo za njegovo mentalno zdravlje (pričinja li se to sve njemu?), a s treće strane, bogme sam osjetio i polet i energiju u pjesmi kojom ga vrlo novi svijet prekora što se penje (»svi se brinu!«), i kažu mu veselo, »poslat ćemo vatrogasce, da te skinu!«⁶ U toj prijatnji i poruci krije se i utjeha totalitarizma, jedinstvene mase u kojoj svi misle isto... Nešto što je – možda – barem u mom čitanju – jedna od glavnih tema i *Vilinskih vatrogasaca* i mnogih drugih najcjenjenijih Pavličićevih djela. Bila ona fantastika, alegorija, oboje ili nešto treće i četvrto.

Lako se prepustiti vlasti i njenoj ideologiji (na svim razinama, od države do neposredne radne okoline), pa svijet je pun i političkih razloga za fantastiku i alegoriju, uz one ljepše, estetičke. Opaki su, međutim, vatrogasci koji to razobličuju, opaki su i nužni, žito da im dobro rodi. ■

Bilješke

1. Kafkin *Preobražaj* se, doduše, po temeljnom učinku više doimao kao alegorija nego kao fantastika, no recimo da preobražaj čovjeka u kukca ima nedvojbene fantastičke potencijale. S druge strane, *Vilinski vatrogasci* itekako se mogu shvatiti kao alegorija, tako da...

2. Htio sam ovdje navesti i Huxleyjev *Vrli novi svijet* (»how original«, rekao bi moj sarkastični profesor engleske književnosti), no prijatelj koji se bavi utopijom kune se da je to utopija, pa se nisam usudio, premda je na mene taj roman ostavio prilično distopijski dojam... No, tu negdje leži i šarm i jedan od većih problema priče o distopijskom i utopijskom u književnosti i filmu. Čak i očita distopija kao što je Orwellova *1984.* ponekom bi čitatelju mogla izgledati kao čista utopija, jer bi baš takvo društvo rado on nametnuo svojim nevinim sugradanima, a i Mooreva klasična *Utopija*, dakako, mnogim će čitateljima itekako distopijski djelovati (sjevernokorejskim će vlastima, recimo, uniformnost odijevanja dobro sjesti).

3. Hm, ne bi li naslov trebao biti preveden kao *Majka Ivana od Anđela*? Nisam siguran... U životu nisam upoznao baš puno časnih sestara... A pogotovo ne znam koliko ih je bilo u nas u 17. stoljeću i kako su se uobičajeno zvale.

4. Za svoje potrebe zamagljujem granicu redatelja i scenarista *Orla*, što mi se čini, zapravo, dosta pametnom strategijom, ako smijem sâm sebe pohvaliti barem u bilješci.

5. Palo mi na pamet preko tražilice Google potražiti taj insert na internetu. Dakako, uspjelo mi je. Pokušajte i vi; utipkajte riječ Fellini i talijansku frazu *Voglio una donna*, i velika je šansa da ćete pronaći rečenu scenu i u trenutku kada ova slova budu pred vašim očima.

6. Namjerno nisam išao provjeravati pamtim li dobro kraj novele – ovo je tekst o Pavličiću iz mojih čitateljskih i drugih uspomena, a ne analiza književnog teksta ili, još dekadentnije, scenarija.

JOSIP LAĆA

Pohvala vršnjaštvu

Na samom kraju srpnja ili u prvim danima kolovoza 2015. godine, u predvečerje, žena i ja vraćali smo se doma s plaže u Zablaću. Na istočnom ulazu u Skradin, između povratnika s gradske plaže kojima smo gledali leđa i večernjih šetača koji su nam išli ususret, oboje smo istodobno, na lijevoj strani ceste, ugledali akademika Pavla Pavličića i njegovu pratilju Julijanu Matanović. Poznati književnik i književnica očito su krenuli u šetnju, možda do obližnjega groblja Svetoga Jere ili do Staroga mosta na Krki udaljenog nekoliko stotina metara. Kako napisah, nisu bili sami na cesti bez pješačke staze, pa su i pješaci i vozači u autima morali zbilja paziti da se ne dodirnu. Da sam imao gdje, bio bih stao – tako sam u prvom trenutku pomislio – ali nestrpljivo trubljenje iza nas podsjetilo me da sam na županijskoj cesti koja prolazi kroz grad i da nije vrijeme ni za zaustavljanje ni za javljanje kolegi i kolegici koji su išli »pod ruku«, šotobracu, kako bi rekli Skradinjani, ili *sottobrazzo*, kako bi napisao talijanist Pavličić.

– Šteta što ih nisam vidio negdje drugdje – rekao sam ženi. – Mogao sam ih pozvati na piće.

– Da i imaš prigodu, možda to ne bi bilo pametno – rekla je žena.

– Zašto? – upitao sam.

– Možda ti je kolega u šteti – odgovorila je žena.

– Imaš pravo – nerado sam joj priznao i zašutio.

Možda je baš zbog »štete« neočekivani par izabrao slikoviti, duboko uz Krku uvučeni gradić, gdje je tajnovitost zajamčena, jer su Skradinjani prilično poznati kao veliki ignoranti. Ne uzbuđuje njih ni dolazak svjetske elite na velebnim jahtama. Za jordansku kraljicu, kad je bila prije nekoliko godina, rekli su: »Ne' š ti kraljice!« Znatizelju ne izaziva ni Bill Gates, čest gost u marini. Mjesna neformalna klapa nije se uzbudila kad su ispred kafića »Niko« u glavnoj ulici, za susjedni stol, sjeli Sean Connery i Clint Eastwood. Slavni glumci su pjevače počastili pićem, slušali neko vrijeme njihov pjev, a onda ustali i prije nego će otići, Eastwood je rekao na hrvatskom: »Doviđenja! Laku noć!«, i onda dodao na engleskom da ga je to naučio John Malkovich.

– Koliko znam, s Pavličićem nisi baš blizak – prekinula je šetnju žena.

Julijana Matanović i Pavao Pavličić, foto: Dubravka Petrić / Pixel

– Nisam, ali on je moj vršnjak.

U tome trenutku nisam znao jesu li kolegica i kolega samo na izletu u Skradinu ili su više dana negdje odsjeli. Čak i da sam ih susreo na pogodnijem mjestu, bi li bilo pametno javiti im se, pitao sam se. U njihovoj zaljubljenosti koja je bila očita, najmanje bi im se svidjelo moje uznemiravanje, baš kako je slutila moja žena.

Da sam spisateljica i da pišem takozvano žensko pismo kao Julijana Matanović, ovdje bih se nadugo raspričao o tome što su šetač i šetačica imali na sebi, o zalasku sunca iza skradinske utvrde Turine, o glasanju ptica u ostacima močvare i šaša na ušću skradinske Jaruge, ali nisam, pa samo bilježim da sam u tom trenutku bio ponosan na svoga vršnjaka kao pratitelja lijepa, znatno mlađe kolegice. I zato sam, dok smo se vozili prema našim Dubravicama udaljenim pet kilometara, prizvao u sjećanje jedan stih iz pjesme *Finili su, Mare, bali*, koju je davno pjevao Vice Vukov, i pjevušio sam ga do kuće dosađujući ženi: *Još ka mladić mogu parit*, zamijenivši zadnju riječ *parit* s *palit*.

O viđenom u Skradinu nisam nikomu govorio kad sam se početkom listopada vratio u Zagreb. Čak je i moja žena znala čuvati tajnu – kad ju se lijepo zamoli. Ipak, kadikad bih se sjetio kako bi netko drugi na mome mjestu postupio, nekakav pravi ili prigodni *paparazzo*, i po kojoj bi cijeni prodao šarenim listovima sliku poznatoga para.

Te sam jeseni u metropoli na nekoj promociji vidio kolegu Pavličića. Rekao sam mu da sam ga vidio u Skradinu, a on mi je potvrdio da je bio i da je odsjeo nekoliko dana u apartmanu Jakova Sušića, te da mu je bilo lijepo i kod Jakova i u našem Skradinu. Kad sam sljedeći put bio u rodnom kraju, prenio sam Jakovu, umirovljenom upravitelju pošte, pohvale akademika Pavličića. Bilo mu je to drago čuti, a meni je bilo još draže što mi se Jakov, koga često vidam, nije još ljetos pohvalio koga je imao u gostima. Time je potvrdio ono što sam i prije znao – Jakov Sušić je jedan od posljednjih izdanaka skradinske gospode.

Sljedeće godine nije više bila nužna diskrecija jer se o ljubavnoj vezi dvoje književnika počelo javno govoriti i pisati, pogotovo kad su se vjenčali, a istina koju sam doznao natjerala me da se ozbiljno postidim svojih i ženinih konstrukcija. Zbog neugode i suosjećanja i sad bih najradije promijenio šaljivi početak ovoga priloga, ali to bi bila krivotvorina. Naknadna pamet.

Istinu nisam znao jer već dvadesetak godina ne kupujem nijedne novine. Držim da je šteta dati novac za listove koji daju više prostora kojekakvim javnim ženama nego hrvatskoj kulturi. Ta se mjera pokazala dobrom i za moj džep, a ako me neki članci ipak zanimaju, nečiji stupci naprimjer, pročitam ih na svemrežju. No ta odluka ima i jednu manu – zbog nekupovanja dnevnih novina promaknule su mi mnoge osmrtnice, pa i ona koja je objavila posljednji ispraćaj Pavličićeve supruge 2014. godine. Dakle, kad sam svoga vršnjaka vidio u Skradinu, on je već više od godine dana bio udovac, slobodan za novu ljubav. Zašto ne, pomislio sam, u našim godinama žalovanje ne mora i ne može dugo trajati. Razumjet će naši vršnjaci na što mislim.

Zašto su mi važni moji vršnjaci? Zašto se obradujem svaki put kad slučajno otkrijem da je neka javna ili nejavna osoba moj vršnjak. Možda su korijeni toga u mojem djetinjstvu. Odrastao sam u velikoj obitelji gdje su tri naraštaja složno živjela, u obitelji koja ipak nije bila kompletna jer se najstarija sestra udala prije nego se rodio najmlađi brat, dakle u obitelji u kojoj se sedmero preostale djece moglo igrati bez potrebe za drugima, za djecom iz susjedstva. Ipak, kad sam otkrio da u zaseoku imam šest vršnjaka, šestero istoga prezimena – a trojica od nas imali smo i isto ime – otvorio mi se čitav novi svijet. Iako nismo pošli iste godine u školu,

jer su trojica bila rođena na početku 1946., pa su bili ranije upisani, vršnjaštvo nam je bilo važnije od toga tko je prvi naučio čitati i pisati.

Kad bismo obavili svoje obveze, školske i kućne – netko je čuvao tuke, netko ovce, janjce ili kravu – sve Božje vrijeme bilo nam je na raspolaganju. Dvojicu od nas sedmorice, dvojicu bratića, odvajala je cesta, kao i pretjerana brižnost roditelja, osobito jednih, pa nisu bili prečesto s nama, ostalom petoricom, niti su sudjelovali u našim pustolovinama. Za razliku od njih, mi smo znali za svaku ranu trešnju, znali smo u čijem vinogradu i u kojem se redu nalazi čokot s groždem rankom, a prije od vlasnika kušali smo njihove prve zrele marelice, smokve i breskve. Iako smo se znali svađati, osobito u igri, pa i potući, jedan drugomu zakrvaviti nos, brzo smo se mirili i nastavljali s pustolovinama. Dio njih, obogaćen plodovima mašte, opisao sam u romanima *Kami trubi dvaput* i *Gospodar od Ključa* te u zbirci priča *Dobri duh rijeke*.

A bilo nas je u cijelom selu mnoštvo rođenih 1946. Kad sam se rodio potkraj studenoga te godine, bio sam u župi četrdeset drugi po redu, a gdje je tu još cijeli prosinac. Zato i sada kad se mi vršnjaci susretnemo, obično upitamo jedni druge: »Di si, godino?«, »Kako si, godino?«, jer svi nepogrješivo znamo, i muškarci i žene, da smo rođeni iste godine.

Zbog toga kad se nađem na Pisku, na plaži uz Visovačko jezero, na kojoj nam Uprava NP Krka još uvijek dopušta kupanje, odmah potražim vršnjake da im se priključim. I kad ispraćamo nekoga mještanina na groblju, obvezno se približim skupini u kojoj ima mojih vršnjaka. Samo mi vršnjaci (i vršnjakinje) možemo u potpunosti razumjeti jedni druge; ništa mi jedni drugima ne moramo posebno tumačiti i objašnjavati, jer mi imamo zajedničku memoriju i iskustvo.

Cijeloga života nehotice i ne tražeći otkrivam vršnjake. Hollywoodski glumac Sylvester Stallone postao mi je simpatičan tek kad sam slučajno doznao da je moj vršnjak iako ne volim njegove filmove. Tommy Lee Jones, pasji uporan tragač za Harissonom Fordom u izvrsnom trileru *Bjegunac*, prometnuo se u dragoga mi glumca tek kad sam pročitao da je moj vršnjak. Nikakva njegova nova uloga, kakva god bila, ne može otkloniti tu naklonost.

U hrvatskoj književnosti doznao sam da mi je bio vršnjak pjesnik Jakša Fiamengo tek nakon njegove smrti, i to da smo rođeni istoga dana u istom mjesecu (26. studenoga). Nadnevak moga rođenja u službenim dokumentima i u mojim knjigama je krivotvorina pokojnoga skradinskog matičara. Kad je šezdesetih godina trebalo iz nekih razloga srediti matične knjige, usporediti crkvene i općinske, on je između crkvenoga nadnevka upisanog na dan rođenja i državnoga upisanog četiri dana poslije, izabrao državni, a crkveni prekrizio u skladu sa svojom ideologijom. (Vragu briga za četiri dana, rekao bi moj otac.) Zato danas ne znam vrijedi li moja diploma na kojoj je »krivi« nadnevak rođenja.

Uvijek sam se veselio uspjehu hrvatskih športaša, osobito kad je bila riječ o rukometašu Hrvoju Horvatu i stolnotenisaču Dragutinu Šurbeku, mojim vršnjacima. Šibenik je imao u svojoj rokerskoj povijesti više vokalno-instrumentalnih sastava, ali najbolje pamtim sastav Mi, ne samo zato što je bio najbolji i najpoznatiji nego i zato što su članovi bili većinom moji vršnjaci.

U političkom životu u samostalnoj Hrvatskoj istaknula su se dva moja vršnjaka, Andrija Hebrang i Miroslav Tuđman. Poznam puno liječnika, ali uz Hebranga još samo jednomu znam godinu rođenja, a to je Matko Marušić, sveučilišni profesor, književnik i domoljubni aktivist. Osim trojici vršnjaka predsjednika SAD-a, Billu Clintonu, Georgeu W. Bushu i Donaldu Trumpu, ne znam godinu rođenja ni jednom bivšem glavnom stanaru Bijele kuće.

Akademik Pavla Pavličića nisam poznao sa studija jer sam studirao u Zadru, gdje su se svi studenti barem iz viđenja poznavali, a što na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, zbog mnoštva studenata, ne bi bilo moguće. Kad sam se 1975. zaposlio u Mladosti i preselio u Zagreb, pri ruci mi je bilo skladište knjiga gdje sam mogao posuđivati i čitati izdanja raznih nakladnika. Govorilo se tada o nekim fantastičarima, borgesovcima, a to me baš nije previše zanimalo jer ne volim nikakvu fantastiku ni u književnosti ni na filmu. Jedan mlađi moj mještananin dao mi je tih godina jednu Borgesovu zbirčicu priča koju sam pročitao, ali u njoj nisam našao onu fantastiku na koju sam prvotno pomislio. Svejedno me te priče nisu zgrabile kao mnoge druge, prije i poslije. Ja to objašnjavam preskromno razvijenim moždanim vijugama zbog kojih ne prihvaćam zakučastu književnost, pa obično kažem da me od teških knjiga i filozofskih rasprava zaboli glava i uhvati Sartreova *Mučnina*. Ali kad sam negdje pročitao da je Pavličić moj vršnjak, počeo sam se ozbiljnije zanimati za njegove knjige, pogotovo kad su počele izlaziti u Znanju, najprije u biblioteci Ltd, a zatim u Hitu. Čitajući ih počeo sam otkrivati neke podudarnosti koje nisu bile slučajne.

Godine 1976. na anonimnom natječaju Modre laste, kao početnik dobio sam prvu nagradu za prvu napisanu dječju priču *Dobri duh rijeke*. Bila je to istinita priča o didu Niniću, mom starijem rođaku s druge obale Krke, koji je ljeti svakodnevno boravio na Skradinskom buku. Budući da je znao njemački i talijanski, bio je samozvani vodič rijetkim stranim i domaćim gostima. Uvijek je govorio da tu ljepotu koju je Bog dao našem siromašnom kraju treba otkriti cijelomu svijetu, a kad su asfaltirane ceste i kad su u automobilima doista navallili brojni turisti, jedan od njih doslovce ga je prezgazio.

Drugo i treće mjesto pripalo je tadašnjim članovima prve lige dječjih pisaca. I gle čuda, iste godine – poslije sam otkrio – Pavličić je objavio zbirku priča *Dobri duh Zagreba*. Niti su naši naslovi bili izvorni niti smo jedan drugoga plagirali. Banalna sintagma »dobri duh« bila nam je obojici poznata, a možda nas je nadahnulo i u gimnazijskim danima gledani film *Gigot*, film o nijemom pariškom skitnici, u nas preveden kao *Dobri duh Pariza*. Drugu podudarnost otkrio sam kad je Pavličić počeo objavljivati krimiče s novinarom istražiteljem Ivom Remetinom kao glavnim likom. Prije čitanja njegovih krimiča počeo se u mojim pričama, pa poslije u romanu *Grand hotel* i u knjizi o gimnazijskim danima *Rockeri i Alkemičarka*, pojavljivati junak po imenu Stipan Remeta. Ime sam posudio od jednoga od mojih vršnjaka, a prezime je vezano uz samostansko imanje Remetić na desnoj obali Krke, pokraj plaže Pisak.

Kad sam u jednoj Pavličićevoj knjizi pročitao da je kao dječak jeo zelene marelice dok su još sitne i neokoštalih koštica, sjetio sam se kako smo ih moji vršnjaci i ja kao gusjenice tamanili. Iz nekih razloga, valjda zbog toga što u vrijeme mladih marelica nije bilo nikakvoga zrelog voća, pa nam je dobro došao njihov kiselkasto slatki okus, jeli smo i zelene neokoštale bajame. Bili su slična okusa kao i marelice, a kako i ne bi kad su marelice navršane na bajame. Nismo bacali ni koštice zrelih marelica, koje smo razbijali i jeli njihove ukusne jezgre. Razočario sam se kad sam otkrio da visovačke marelice koje smo bezobzirno krali plivajući do otoka i natrag, imaju koštice s gorkim jezgrama jer su kalemljene na šljive ili gorke bajame. To što smo nakon grickanja nezrela voća morali češće driješiti gaće, nikoga nije bila briga.

Kad je Pavličić objavio izvrsnu knjigu *Dunav*, koju sam stjecajem okolnosti pročitao tek 2020. godine, otkrio sam da se i on bojava grča kad bi se kupao u Dunavu. On ne spomi-

nje moćno čarobno sredstvo protiv grča – ne znam je li ga poznao i rabio – a mi njegovi vršnjaci s Krke vezali smo labavo komadić špage iznad gležnja desne noge. Vjerovali smo da to sprječava grč, i koliko se sjećam, nitko se od naših mještana na našim plažama uz Krku nije nenamjerno utopio.

Ima još jedna podudarnost. Prošloga ljeta, nakon *Dunava*, čitao sam knjigu feljtona *Ulica me odgojila*, objavljenu 2004. godine. Posljednji feljton *Psi* počinje rečenicom, navodim je po sjećanju: Ako među Hrvatima ikada izbije građanski rat, bit će to zbog pasa. Iste te godine, ne znajući za tu rečenicu, napisao sam šaljivi roman za mladež *Ovdje čuva King*, koji je objavljen godinu poslije. U njemu je riječ o pojavi trovača pasa zbog kojega se hrvatska javnost oštro podijelila na pristaše i protivnike najboljih čovjekovih prijatelja. Nije u romanu došlo do građanskoga rata, ali je na Jarunu izbila nevidena makljaža između prosvjednika i kontraprosvjednika, između ljubimaca pasa i njihovih protivnika. Nadao sam se da će me zbog toga romana napasti različite udruge ili barem proizvođači hrane za kućne ljubimce, koji su u romanu medijski manipulirali događajima, ali od svega toga ništa. (Naučila se lekcija o SUBNOR-u i Aralici.) Zbog te nebudnosti i neaktivnosti aktivista imam u podrumu još stotinjak primjeraka toga naslova.

Nije slučajno da sam *Dunav* čitao tako kasno. Jednostavno nije mi knjiga bila pri ruci, a usto bojava sam se da je Pavličić napisao knjigu o Dunavu na kojem je odrastao na način kako ja dugo planiram napisati knjigu o Krki. Kad sam je napokon uzeo u ruke, vidio sam da je podijeljena u dvanaest poglavlja koja nose nazive mjeseci. Hvala Bogu, odahnulo sam, moja knjiga o Krki, ako je ikad napišem, bit će podijeljena na godišnja doba. Ne će to biti jednina razlika jer su Dunav i Krka različite rijeke, moćna i duga europska rjekurina i kratka krška ljepotica, mamac milijunima turista. A sve ostalo, onaj sentiment koji nas u zrelih godina vraća na rijeke našega djetinjstva je isti, naravno jer smo vršnjaci.

Pavličića sam počeo redovito čitati kad su se jedan za drugim njegovi romani pojavljivali u Hitu i to ovim redoslijedom: *Umjetni orao*, *Večernji akt*, *Slobodni pad*, *Eter*, *Kraj mandata*, *Čelični mjesec*, *Trg slobode*, *Krasopis*, *Rakova djeca*, *Sretan kraj*, *Koraljna vrata*, *Rupa na nebu* itd. Čitajući ih zapazio sam nešto što samo čitatelj vršnjak može zapaziti: neki Pavličićevi glavni junaci najčešće imaju godina koliko i autor u trenutku pisanja. Pisac s takvim junacima uglavnom dijeli isti svjetonazor, pogled na događaje i ljude, prošle i suvremene, na politiku i njezine protagoniste, barem onoliko koliko se smjelo i moglo. Čitajući pozornije otkrivao sam i da su to uglavnom i moji pogledi na sve nabrojeno, pa i kad se s nečime nisam slagao, imao sam razumijevanja za stavove i mišljenja i autora i njegovih junaka. Suvišno bi bilo ovdje reći zbog čega.

Kao što sam već spomenuo, 1. travnja (nije šala) 1975. zaposlio sam se u IKP Mladost i postao referent u Klubu prijatelja knjige. Ondje sam se zaposlio uz pomoć Vukovarca Ivana Kiefera, kolege sa studija u Zadru, koji je bio referent za područje Slavonije. To je bio poznati odjel u Mladosti koji se na poseban način bavio prodajom dječjih i omladinskih knjiga, iz biblioteka Vjeverica i Jelen. U osnovnim školama u Hrvatskoj postojali su klubovi prijatelja knjige kojima smo priređivali susrete s piscima i pjesnicima za djecu s prigodnom prodajom knjiga. Knjige smo slali unaprijed, djeca bi ih kupila i pročitala, a voditelji klubova, najčešće knjižničari, pripremili bi djecu za susret s autorom. Na kraju, pisci su se potpisivali na kupljene knjige. Usto, opremali smo školske i gradske knjižnice izdanjima Mladosti i time potiskivali agresivne sarajevske i beogradske izdavače koji su se služili

i političkim pritiscima da bi plasirali knjige na srpskom i na onom neodređenom bosanskom jeziku, za svaki demagoški slučaj nazvanom srpskohrvatskim. Naravno, peta kolona je i ovdje imala određenu ulogu, pa je u neke škole u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj bilo nemoguće ući s hrvatskim piscima i knjigama na hrvatskom jeziku. Ali ondje gdje smo mogli, za tridesetak godina postojanja Kluba, održali smo tisuće književnih susreta i prodali milijune knjiga.

U ljeto 1976., za školskih praznika kad nismo bili na terenu, urednica Vjeverice Ana Kulušić zamolila me da joj pomognem u selekciji prispjelih rukopisa. Tako sam prateći što i kako gospođa Ana radi – bili smo u istoj sobi – naučio ponešto o uredničkom poslu, ali i zamjerio se nekim taštīm autorima. O tome, kao i o putovanjima s piscima po Dalmaciji pisao sam u nastavcima u časopisu *Književnost i dijete*, dok je izlazio, a ovdje to spominjem jer me je šjora Ane 1983. godine zamolila da napišem recenziju Pavličićeva rukopisa *Trojica u Trnju*. Kako je poznato onima koji su u to vrijeme radili u izdavaštvu, dvije pozitivne recenzije bile su po zakonu obvezne da bi rukopis išao na izdavački savjet i onda u izdavački plan za sljedeću godinu. Osjetio sam se počašćenim tim povjerenjem, pa sam pažljivo pročitao rukopis prvoga Pavličićeva krimića za djecu. Bio je to pristojno napisan roman po pravilima žanra i struke i ja sam napisao pozitivno mišljenje. Knjiga je objavljena 1984., baš kad sam, nakon devet godina rada na terenu, postao voditelj Klubu prijatelja knjige.

Pavličić je kao i ostali naši autori, kad bi uhvatio slobodnoga vremena, putovao s mojim kolegama po osnovnim školama. Zbog spomenutog unaprjeđenja i prestanka rada na terenu s njime nisam putovao, ali iz toga vremena pamtim jedan sitni i nebitni pisani događajčić. Naime, moj kolega Špoljarić, koji je nakon Kieferova odlaska poslova po svojoj Slavoniji, potužio mi se da Pavličić u nečemu nije bio korektan. Zaboravio sam o čemu je točno bila riječ, ali kolega je tražio da Pavličića podsjetim na preuzetu obvezu. Ne razmišljajući puno, napisao sam piscu kratko pismo i ubrzo dobio odgovor koji me od srca nasmijao. Književnik mi je duhovito odgovorio rabeći moje riječi, baš onako kako bih ja odgovorio da mi se tim riječima obratio neki nadobudni šefić.

Dakle, čitao sam Pavličićeve knjige, a pisac me privatno nije zanimao kao što me ni ostali moji javni vršnjaci privatno ne zanimaju. Važnije mi je djelo nego osoba. U Beogradu na Sajmu knjiga kojemu sam godinama službeno pribivao, na štand Mladosti među ostalima dolazili su i knjižničari iz Gradske knjižnice u Vukovaru. Bila je to miješana, pretežito ženska ekipa, a s vremenom kad sam ih bolje upoznao, uočio sam još jednu miješanost, pogotovo kad bi se poveo razgovor o Vukovarcu Pavličiću. Neki nisu mogli skriti razočaranje u budućem akademiku, a da nikad nisu rekli što je tomu uzrok. Sve se razjasnilo 1991. kad je počela srpska agresija na Hrvatsku i razaranje Vukovara. Tada se vidjelo tko je tko. Grad prvoga kongresa KPJ, grad u kojem je uoči raspada SFRJ komunistički moćnik Stipe Šušar započeo hajku na hrvatski jezik i grad u kojem se kuhalo »bratstvo i jedinstvo« po velikosrpskom receptu, izloženo je neviđenom razaranju, stradanju i zločinima od strane bradatih i obrijanih »kuhara«. Očekivao sam tih dana burniju reakciju Vukovarca Pavličića, a on je odgovorio mirnim i nostalgičnim *Vukovarskim razglednicama* u *Večernjem listu*. Možda su mu u Vukovaru ostali roditelji ili bliža rodbina, mislio sam tada, pa ne smije oštrije reagirati.

Dvapat sam prije Domovinskoga rata bio u Vukovaru, u ljeto 1976. kad sam pribivao jednoj svadbi u Tordincima i prenoćio kod Ivana Kiefera, i u rujnu 1977. kad sam s budućom suprugom proveo vikend po Istočnoj Slavoniji.

Pet dana nakon pada Vukovara objavili su mi u *Večernjem listu*, na duplerici, feljton *Moja tri Vukovara* u kojem sam, potresen tragedijom grada i stradanjima moga uzaludno napadanog i razaranog sela, opisao svoja dva dolaska u taj grad sa željom i nadom da ću ga i treći put posjetiti, ali u slobodi. Tekst sam objavio i u knjizi feljtona, reportaža i ratnih putopisa *Nema mira među maslinama*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 1994. godine.

Treći posjet, »moj treći Vukovar«, zbio se za otvorenja Mjeseca knjige u još okupiranom gradu 15. listopada 1997., kada sam s knjižničarima, nakladnicima i novinarima putovao u autobusu u kojem je vodič bio – Pavao Pavličić. O tome sam pisao u *Hrvatskom slovu* 24. listopada iste godine, pa ne bih ništa ponavljao. Tekst je objavljen i u mojoj knjizi feljtona *Pravedni pohod* u istoga nakladnika 2000. godine.

Moj vršnjak Pavličić uvelike mi se »iskupio« u autobiografskoj knjizi *Bilo pa prošlo*. Ima ondje jedna rečenica koju prepričavam po sjećanju: Moj je otac cijeli život govorio srpski, slušao Radio Beograd i čitao *Večernje novosti*, umiljavajući se time Srbima, ali svejedno su ga istjerali iz vlastita doma. Doista iskreno i na neki način gorko, pa i tragično priznanje.

Pavličića sam osobno upoznao tek 1997. na dodjeli nagrade »Grigor Vitez« za roman *Mjesto u srcu*. Prišao sam mu i čestitao, izmijenili smo i nekoliko rečenica, ali brzo su nas prekinuli novinari koji su tražili intervju. Tako se dogodilo još tri ili četiri puta tijekom godina. Priznajem, nije mi nedostajao kao ni ja njemu, ako je uopće znao tko sam ja. To napominjem zato što sam se s piscima s kojima sam putovao po školama u Dalmaciji i privatno družio, jer su nas trajno vezala ta putovanja, tisuće prijedanih kilometara, hoteli i trajekti, ručkovi i večere, pića i kadikad pijanstva. Ništa od toga nisam proživio s Pavličićem, pa ništa nije bilo za pamćenje – osim čitanja njegovih knjiga.

Tridesetak književnika sjedilo je na suvozačevu mjestu u mojim skromnim autima, svašta smo pričali i o svačemu razgovarali i raspravljali. Doticali smo se i kolega književnika, pokojnika i živih, donosili ocjene njihova rada i kadikad o njima tračali. Upoznao sam tako dvije osobine dijela naših pisaca: taštost i jalnost. Taštinom se branila nesigurnost u kvalitetu onoga što bi se napisalo, a istodobno zavidjelo uspješnijima od sebe u istom tom poslu. Zbog toga iskustva za sebe obično kažem i pišem da sam u najvećoj mjeri cijepljen protiv taštine. A što se tiče jalnosti, doista volim iskreno pohvaliti dobru knjigu ili priču i ne ustručavam se to reći autoru. Poeziju ne pratim niti ju ocjenjujem. Negativnu ocjenu proznoga djela, nakon nekih davnih iskustava, radije prešutim da ne bih stekao nepotrebne neprijatelje.

Često smo pisci i ja na putovanjima i druženjima po Zagrebu spominjali i Pavla Pavličića, kojemu bi se obično dodavale ovakve kvalifikacije: »Pusti ga, on je skriboman«, »Piše kao manijak« itd. Na to sam odgovarao da je Pavličić doista skriboman, ali pozitivan skriboman. Ako ovako nastavi, on će biti hrvatski Balzac, dodavao sam namjerno pretjerujući, ljuteći time svoje neistomišljenike i nastavlja u tome stilu. Balzac je za svoga kratkog života, u tridesetak godina bavljena književnim radom, napisao stotinjak knjiga. Od toga golemog djela obični ljudi pamte najmanje dva romana: *Otac Goriot* i *Eugénie Grandet*. Pavličić će, ako ga zdravlje posluži, također napisati stotinjak knjiga. Koje ćemo od njih pamtit, sada ne znam, ali budućnost će to pokazati, govorio sam.

Vrijeme je pokazalo da sam davnih dana bio u pravu, pogotovo što se tiče više od stotine objavljenih naslova. Hoće li Pavličić biti naš Balzac pokazat će povjesničari hrvatske književnosti, a ja mislim da to već jest i da nisam pretjerao u davnom predviđanju.

Dvama romanima pripisivane su proročke značajke: romanu *Čelični mjesec* zbog predviđanja pojave neobjašnjivih samoubojstava vezanih uz tzv. darkere i romanu *Trg slobode* zbog neobične opsade grada, opsade slobode, kakva se doista, u puno strašnijem izdanju, dogodila pet godina nakon izlaska knjige.

Nisam pročitao sve što je napisao Pavličić, možda samo trećinu od svega objavljenoga, isključujući znanstvene radove koji me ne zanimaju. (I od znanstvene me akribije zaboli glava.) Nemam već tri desetljeća skladište pri ruci, a u knjižnicama treba dugo čekati da se na police vrte njegove knjige. Kao običan čitatelj iznosim svoja zapažanja obojena samo vršnjačkom naklonošću. Zbog iste te naklonosti, i unatoč njoj, usudit ću se izreći i neke zamjerke za koje se nadam da pisca ne će naljutiti.

Već u prvim romanima objavljenim u Hitu, pogotovo onima gdje je u pitanju detekcija, uočio sam stanovitu pravilnost. Svako novo poglavlje počinje novim zbivanjima, a tek poslije autor se vraća onomu čime je završio prethodno poglavlje. Znam, to su stari pripovjedački trikovi kojima se čitatelj veže uz fabulu i natjera na čitanje knjige do kraja. Ali kad se to unedogled ponavlja, onda postaje manirom. Ima li to veze s manirizmom kojim se Pavličić bavio u svom znanstvenom radu? Priznajem to je početničko razmišljanje i pitanje, i podložno je kritici. Pavličić je pisao i još piše feljtone, objavio je niz knjiga s tom književnom vrstom, nastavljajući bogatu tradiciju feljtonizma u hrvatskoj književnosti. U njima ima mnoštvo izvrsnih tekstova, ali i priličan broj s nategnutom poentom. Mislim da tu brojnost utječe na kvalitetu.

Akademik Pavao Pavličić je bio i jest miljenik medija i kritike. Njegov disciplinirani i kultivirani profesorski nastup isključuje neodgovorne postupke, riječi i izričaje. Sve je uvijek umjereno i odmjereno, ali i njemu kadikad prekupi, pogotovo posljednjih godina kad smo izloženi novim oblicima totalitarizma. Tako se zamjerio ljubiteljima životinja koji su od te »ljubavi« napravili unosno parazitsko zanimanje, kad ih je podsjetio da golubovi kakaju po našim glavama i prozorima. Zamjerio se i feministicama, i uopće ljevičarima, kad se u jednom tekstu narugao njihovu upiranju da u svim prigodama uz mušku imenicu ide i imenica ženskoga roda vezano za zanimanje, status i slično. Naravno, pretjerao je upravo zato da se vidi besmislenost takva govorenja i pisanja. Vrhunac je bio feljton objavljen u časopisu *Forum* 2013. godine s naslovom *Prijedlog za ukinuće hrvatske književnosti*. Onima koji će ovaj moj zapisak čitati poznat je taj tekst, pa ga ne ću prepričavati, nego tek dodati da je riječ o vrhunskom sarkazmu i da nije uopće riječ o pretjerivanju, jer je opisani proces već dugo u tijeku. Zbog toga sam elektroničkom poštom napisao Pavličiću poruku da bi bilo dobro da *Prijedlog* objavi i na portalima. Drago mi je što me poslušao. Mislim da je suvišno napisati da se u svemu tome slažem sa svojim vršnjakom.

I pri kraju ovoga zapiska kratak povratak na naše rijeke. Prođe i po desetak godina da ne odem na Krkine najpoznatije slapove koji su udaljeni od moje rodne kuće samo šest ili šest i pol kilometara zračnom linijom. Što bih ja radio među deset tisuća izletnika dnevno – a bilo bi ih više da broj nije ograničen – u tom mnoštvu u kojem nikoga ne poznajem. Usto, dosadilo mi je osobnom iskaznicom dokazivati da sam domorodac u rodnom kraju kako ne bih platio skupu ulaznicu.

Kad sam bio prvi put u Pavličićevu zavičaju, dojmila me se duga, široka i moćna rijeka koja presijeca i oplakuje

mnoge poznate europske gradove. Kad sam drugi put bio u Vukovaru, buduća žena i ja spustili smo se bili na plažu u Vučedolu, ali nismo se pridružili kupačima (i kupačicama) iako je bio tek početak rujna. Gledao sam mladiće (i djevojke) kako skaču i rone i pritom im se u smečkastoj vodi nazirahu samo bijeli tabani. Protiv ulaska u takav Dunav bunila se moja razmaženost Krkom i mogućnošću da se u svakom trenutku i na svakom dijelu, čak i danas, napijem bistre vode ako sam žedan.

Bio sam tri puta na izvoru Dunava, dva puta s Dubravkom Horvatićem. Sjedili smo na onom okruglom zidiću koji je podignut oko vrele za koje je davno dogovoreno da bude izvor Dunava, a mogao je biti i neki drugi. Bili smo ondje Horvatić i ja u vrijeme stvaranja slobodne Hrvatske. Tu nam je i palo na pamet da se uz ploče svih podunavskih zemalja na zid postavi i ploča Republike Hrvatske. I bi postavljena.

Što je bilo s onim mojim vršnjacima s kojima sam odrastao mogao bi se upitati pokoji čitatelj ovih mojih prisjećanja. Od one sedmorice, od dvojice prezaštićenih, umro je prije desetak godina onaj koji je u djetinjstvu bio zaštićeniji, moj imenjaka i prezimenjaka, dugogodišnji ton-majstor na Hrvatskoj televiziji, koji mi silno nedostaje. Najzaštićeniji, pa najprije otišao. Možda baš zato. Kasno rođen, cijeli je život nosio na plećima i u duši izniman teret; morao je roditeljima i znatno starijim sestrama u svemu zamijeniti svoga brata kojega su 1944. godine, s trojicom drugova, među kojima je bio i jedan bratić moga oca, kao pripadnike pokreta otpora masakrirali četnici na obali naše ljubljene rijeke. Imao je tek dvadeset godina.

Ostali smo za sada živi i nađemo se svakoga ljeta na ručku, uzvodno uz Krku, na Roškom slapu, gdje smo još uvijek, za razliku od Skradinskoga buka, svoji na svome.

I posve na kraju, završne riječi o vršnjaku Pavličiću, koji je uz Ivana Aralicu moj najčitaniji hrvatski romanopisac. Jednom je on negdje napisao ili rekao da u njegovim rečenicama nema onih velikih sudbonosnih mudrosti koje se očekuju od velikih pisaca, s čime se djelomično mogu složiti samo za mladenačka djela, ali posljednje knjige feljtona, posebno *Pohvale* (*Pohvala starosti* i *Pohvala tijelu*) koje su nadahnule i naslov ovoga mog priloga, govore suprotno. Ako suzimo izbor na dvije knjige, što je doista teško, možemo se pitati koji će se Pavličićevi romani, kao Balzacovi, pamtili. Ne znam što drugi misle, ali moji su favoriti *Kraj mandata*, roman o političkom karijerizmu, i velebni roman neobećavajućega naslova *Kronika provincijskog kazališta*, nepravedno, neopravdano i podlo prešućen. Kad sam ga nedavno ponovno čitao, iznova sam se uvjerio da su ostatci ostataka hrvatske književne kritike točno znali zbog čega.

A kad bi me tko pitao jesam li jala zbog uspjeha Pavla Pavličića, odgovorio bih da sam i protiv jalnosti cijepljen. Za to što sam objavio samo trinaest knjiga i što imam nekoliko pripremljenih rukopisa kriva je moja mediteranska lijenost. Lakše mi je priče i romane smišljati, o njima pričati i prijatelje gnjaviti, nego sjesti i raditi. (Da mi je barem malo pozitivne skribomanije.) Zapravo, najtočnije i najiskrenije rečeno, iz svega što napisah i što mislim, proizlazi da o nekim temama i ne moram pisati, jer je o mnogočemu što nas je mučilo i muči tijekom posljednjih sto godina hrvatske samoće, bolje nego što bih ja, već pisao moj vršnjak. Pa umjesto da sam jala, ja sam mu na tome zahvalan.

Cestitam akademiku 75. rođendan. ■

TOMISLAV SABLJAK

Bilješke uz kratke priče Pavla Pavličića – *Lađa od vode*

Čini mi se da sam prvi put u životu čitao dva izdanja jedne knjige istovremeno, i to mi se dogodilo s knjigom priča Pavla Pavličića *Lađa od vode* – prvo izdanje iz 1972. i novo izdanje iz 2020. Nisam imao namjeru istraživati je li autor mijenjao štogod u novom izdanju, budući da je sam napisao »Piščeva napomena, ili; kud plovi ovaj brod«. Poslušavši nastavnike, on je pokušao »zorno pokazati kako izgleda postmodernistički tekst i o čemu se u njemu zapravo radi. On donekle pokušava tragom jedne »Tehnike pisanja« Stephena Spendera koja se inače odnosi na poeziju – napisati svoju tehniku pisanja u kojoj su važne tri točke: Pavličić je počeo pisati fantastiku zato što nije znao pisati ništa drugo, bitno mu je bilo to što se fantastična priča može izložiti ukratko, pomalo suhim kronikalnim stilom, bez dijaloga i mnogo opisa i napokon da se fantastične priče zasnivaju na dosjetci.

Mislim da je to bio put i putokaz kako da čitam Pavličićeve kratke priče.

Lađu sam davno čitao. Imao sam jedan možda strog kriterij što se tiče kratke priče, jer sam selekcionirajući priče za natječaj *Večernjeg lista* za kratku domaću priču još od 1964., a pritom i prevodeći neke američke kratkopričaste, podignuo ljestvicu vrijednosti. U tom strogom izboru našle su se knjige novela i priča: Vjekoslav Kaleb, *Novele*, 1946., Ranko Marinković, *Ruke*, 1953., Vojislav Kuzmanović, *Petar na pijesku*, 1955., Ivan Slamnig, *Neprijatelj*, 1959. i Pavao Pavličić, *Lađa od vode*, 1972.

Ključna rečenica »Tako smo došli do one točke u priči koja će našeg znatizeljnika najviše začuditi i koja će ga nagnati da se opredijeli hoće li on u povijest povjerovati ili neće, kao da sama otvara stranice misterioznih priča«.

Kad *Lađu od vode* čitate od početka do kraja, ne može vas mimoići sjećanje na Joyceove *Dublince*. Moglo bi se pisati o moralnoj povijesti jednoga gradića, koji možda simbolizira opće stanje duha.

Kornelija Kovač Pavličićevu fantastiku naziva utopijskom ili socijalnom, jer fantastično funkcionira jedino na sredstvu izražavanja.

Jedne su priče iluzije zbilje, a u drugim pričama ta iluzija zbilje destruirana se uvođenjem elemenata fantastike.

Jedan od ključnih postupaka kod fantastičara je intertekstualnost.

Pojava metanarativnih komentara još je jedan od bitnih potpornja strukturi priče.

Tonko Maroević pisao je o *Lađi od vode*, davne 1972. godine, kada je knjiga objavljena, da je – »pravi primjer inovativne i eruditske proze, izvanrednog tkanja mašte i znanja«.

Foto: <https://www.facebook.com/ladjaodvode/>

Sam Pavličić spominjao je u svezi sa svojom prozom – Itala Calvina i Bulgakova. Chris Power u *The Guardianu* svojevremeno je napisao da su Calvinove priče nadahnute znanstvenim teorijama, eksperimentima i da su njegove priče generirane s pomoću tarot karata. Calvino je zanemario lik i zaplet, ali je inzistirao na narativnom zamahu.

Rekao bih, čitajući Pavličića, da on poput Calvina izaziva literaturu kako bi opisao neopisivo.

Opet ću posegnuti za Tonkom Maroevićem, koji nam svima itekako nedostaje. Napisao je »Kako bilo, i do dana današnjega uvjeren sam, a nisam jedini kako je *Lađa od vode* jedno od najzrelijih literarnih porinuća knjige koja nije ništa izgubila na svojoj književnoj, specifičnoj težini«.

Svaka priča Pavla Pavličića svedena je na jedan ključni događaj koji dobiva dramsku strukturu i u svojoj konačnici svodi se na neki paradoks. Pavličić ne određuje vrijeme nekom događaju u gradu – ono je uvijek neodređeno, npr. »Kad u našem gradu cvjetaju kestenovi« ili »Kad je u našem gradu vladala kuga«.

Pričajući u prvom licu o vlastitom iskustvu s lektrom, Pavličić iznosi svoje shvaćanje literature – literatura se oslanja na druge tekstove i jezik kulture, načela nisu više

originalnost, nego suodnos fikcije i zbilje, intertekstualnost i fiktofaktalnost – prelijevanje između fikcije i zbilje.

Može li se reći da je Krležin Filip Latinovicz preteča postmodernizma, jer se jedan tipični impresionistički »maler« pretvara u lice koje sve doživljava ekspresionistički, kad se sve stvari raspadaju u detalje i životne pojave nemaju više nikakve logike.

Pavličićeva proza – izražava poljuljanu ontologiju postmoderne kulture.

Vlak koji noću juri pun ljudi metafora je postmoderne literature, koja više nema čvrstog uporišta, ni ideje, ni zbilje prema kojima bi se orijentirao i zato se kreće u beskraj.

Likovi nisu samo akteri zbivanja nego i metafore suprotstavljenih stavova o suodnosu između fikcije i fakcije. To je podsjećanje na giganta naše literature Branimira Donata, moga dobrog prijatelja još od gimnazijskih dana.

Posebna priča je kriptografija, koja se manje-više nalazi u književnosti od Homera i Shakespearea pa sve do našeg Ranka Marinkovića – vrlo je značajna i za prozu Pavla Pavličića. Kriptografija je vidljiva već u njegovoj prvoj priči »Pismo što ga je Ivan Radak poslao iz sjeverne Italije svojem prijatelju u naš grad«.

Budući da postoji veliki nesklad između privida i stvarnosti, sna i jave, iluzije i zbilje, Pavličić poput Jorgea Luisa Borgesa prenosi to na vlastitu literaturu i poput Borgesa traga za čovjekovim identitetom.

I sam Pavličić piše u uvodu svojega novog izdanja *Lađe* kako je prihvatio ovaj način pisanja jer nije bio vješt dijaložima i opisima. On izbacuje niz događaja i drži se jednoga ključnog događaja, izbacuje opise i digresije, rezimira fabulu i tako njegova proza dobiva dramsku tenziju, a struktura se obično završava poentom koja je paradoks. Likovi su podređeni događaju koji se svodi na arhetipski obrazac.

Bilo bi interesantno koliko je Pavličić izmislio svojih likova, a koliko ih je prenio iz literature umješnim, majstorskim preobrazbama.

U nekim pričama radnja nema gotovo nikakvu dinamiku, jer je svedena na jednu statičnu situaciju koju postupno osvjetljava, produbljuje i dramatiizira kroz sjećanje.

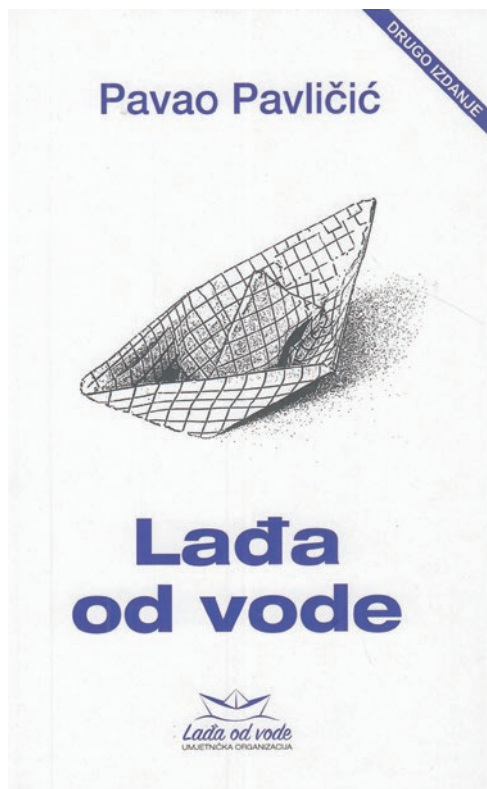
Citirat ću Julia Cortázara: »Roman je kao vijenac planine... kratka priča mora biti uredna, potpuno, dovršena. U njoj sve mora biti savršeno. I zbog toga je nju teže pisati.«

Priča na kraju knjige po kojoj je knjiga dobila naslov *Lađa od vode* možda je, neću reći manifest, ali u svakom je slučaju program Pavla Pavličića. U toj priči on se zanosi mišlju i idejom kako bi bilo sjajno »uzimati iz knjiga samo neka poglavlja, samo neke ulomke koji dobro pristaju jedan uz drugi...« i nastavlja »sjesti i prepisati ih jedan po jedan spajajući mjesta koja se poklapaju tako da se to ne vidi. Tako bih dobio novu knjigu...« (str. 139).

»Putujuća priča« o baletnoj školi i čudesnom nastavniku koji je svakom dijelu tijela svojih učenica dao slovo, tvrdeći da i naši unutarnji organi sličje pojedinim slovima. On je vjerovao u jednu drugu realnost, ali je bio blizak djevojčicama koje su sanjarile druge svjetove. Bila je to jedna, gotovo bismo mogli reći, mađioničarska varka. Dojam pretjerivanja nestaje kad tu priču shvatimo onakvom kakva ona jest, ne kao priču o jednom nastavniku baleta, nego kao model zbunjivanja čitatelja, jer je riječ o jednom neobičnom događaju (nastavnik je morao otići iz škole). I uza

sva pretjerivanja, priča je jedno čulno iskustvo protkano fantastikom.

Nisam bez razloga napravio popis knjiga kratkih priča koje su odigrale veliku ulogu u našoj poslijeratnoj pripovjedačkoj umjetnosti. I nisam bez razloga među Kaleba, Marinkovića, Kuzmanovića, Slamniga, uvrstio i *Lađu od vode* Pavla Pavličića. ■

TATJANA STUPIN

Pavličićeva tumačenja hrvatskih liričara 20. stoljeća

Moderna hrvatska lirika – u sutonu XX. stoljeća

Zagledan u praskozorje novoga, neizvjesnoga, opominjućega milenija, no čvrsto ukotvljen u, sada već ocvalo, dvadeseto stoljeće, Pavao Pavličić napisao je opsežnu, bitnu, raritetnu knjigu panoramskih interpretacija odabranih lirskih umjetnina hrvatskoga pjesništva. Knjiga je naslovljena *Moderna hrvatska lirika* s konciznim podnaslovom: *Interpretacije*. Riječ je o Posebnom izdanju Matice hrvatske. Bilo je to – 1999. godine. Iako Pavao Pavličić u *Proslavu* apostrofira da ta njegova knjiga nije antologija, danas to vrijedno Matičino izdanje ružičastih korica doista ima antologijsko značenje i u kontekstu kontinuiranoga znanstvenoga intertekstnog istraživanja hrvatske književnosti i pjesništva u 20. stoljeću, i u kontekstu biografskog, znanstvenog prinos samoga autora Pavla Pavličića, i u kontekstu afirmacije i tumačenja književnosti i pjesništva, a što je u sivom digitalnom prezentu, zacijelo, aktualnije negoli u vremenu kad je sama knjiga tiskarski objelodanjena. Jer, čitanje pjesama iz autentičnih pjesničkih knjiga postaje sve raritetnije, a Pavličićeva *Moderna hrvatska lirika* intelektualno, simbolički neprijeporno jasno i znakovito usmjerava i upozorava čitatelja da tomu ne bi smjelo biti tako. Zašto?

Pavličićeva knjiga *Moderna hrvatska lirika* raščlanjuje komunikativnu dimenziju umjetnosti, otvarajući fascinante mogućnosti tumačenja i spoznaje zbilje. Pavličićeve interpretacije odabranih hrvatskih lirskih pjesama iznimno bitnih dvadeset i dvoje pjesnika i same su intrigantne jer upozoravaju na kozmičku, refleksivnu snagu umjetnosti i lirike koja preobražava čovjekovu egzistenciju, njegovo postojanje i zbilju oko njega. Svaka izdvojena pjesma u toj Pavličićevoj knjizi, od kojih su neke nedovoljno poznate, gotovo rubne, usmjerava i na simboličnost umjetničkoga teksta, lirske književne umjetnine koja izravno implicira k procesu tumačenja, pri čemu je razvidno traganje za bitkom, a Pavličić je u toj potrazi za smislom lirske teksta fanatičan, uporan – do istine.

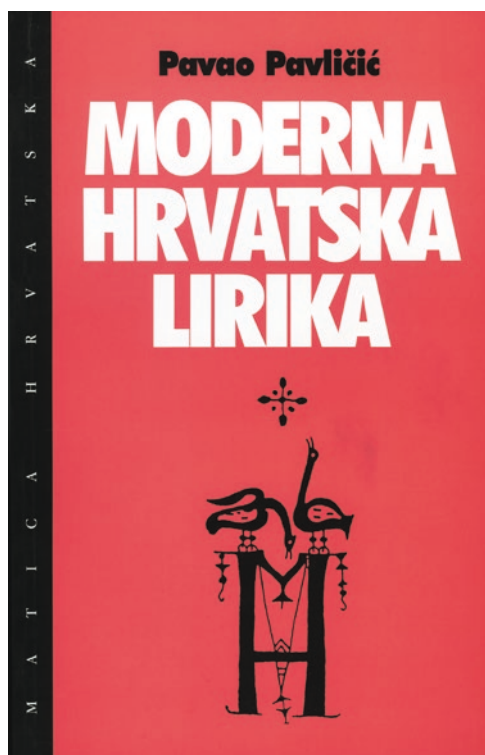
Pavao Pavličić u knjizi *Moderna hrvatska lirika* introspektivno dijalogizira, gotovo mistično komunicira sa svakom odabranom lirskom pjesmom kao takvom, osvjetljujući je fenjerom vlastitih spoznaja o neis-

crpnim komunikativnom dimenzijama umjetnosti, znajući sasvim jasno da je pjesma utjelovljena jezikom. Hrvatskim jezikom. Kao znanstvenik, teoretičar i proučavatelj znanosti o književnosti, Pavao Pavličić superiorno vlada aksiomima o smislu jezika koji je istodobno i sredstvo komunikacije, ali i fenomen kojim se oblikuju identiteti i ideologije. Hrvatski jezik opjevan u odabranim pjesmama knjige *Moderna hrvatska lirika* i u Pavličićevim interpretacijama ima – moć. Pavličić je svjestan da lirski izričaj i pjesnički jezik svih hrvatskih poeta objedinjenih u ovoj knjizi imaju snagu, moć i u – društvenom kontekstu. Lirski diskurs svih dvadeset i dvoje pjesnika u Pavličićevoj je knjizi uklesan kao fenomen istine i smisla, uokvireni autorovim jedinstvenim interesom za istinskim proučavanjem književnosti i traganjem za njezinim značenjem.

Lirski diskurs dvadeset i dvoje hrvatskih klasika

U suglasju s jednim od temeljnih aksioma da znanstveno proučavanje književnosti nastoji objasniti prirodu književnosti i omogućiti razumijevanje pojedinih književnih djela, Pavao Pavličić pokušao je značenjski i ontološki rasvijetliti složeni lirski diskurs dvadeset i dvoje hrvatskih pjesnika od kojih su većina i klasici hrvatske književnosti, poglavito dvadesetoga stoljeća. Pavao Pavličić interpretira kako manje poznate lirske pjesme poznatih, ključnih modernističkih, avangardnih, postmodernističkih, suvremenih pjesnika tako i one antologijske, kao što je primjerice poznata i uglazbljena pjesma Tina Ujevića *Zelenu granu s tugom žuta voća* ili zvučna pjesma *More* Josipa Pupačića. Knjiga *Moderna hrvatska lirika* obgrljena je početnim, raritetnim sonetom *Labud* Antuna Gustava Matoša te zaokružena posljednjom Pavličićevom interpretacijom pjesme *Osinji med*, endemične lirske pjesme Luka Paljetka, atipične lirske mikrostrukture koja se sastoji od samo sedam stihova, od kojih su prvi i posljednji identični, vizionarski te glase: »maslina sve je veća, a mir je još daleko«.

Pavličić je u knjizi *Moderna hrvatska lirika* panoramski prikazao i ciljano pridružio, uz Matoša, Paljetka, Ujevića, Pupačića i – Dragutina

Domjanića, Vladimira Vidrića, Milana Begovića, Vladimira Nazora, Miroslava Krležu, Antuna Branka Šimića, Dobrišu Cesarića, Nikolu Šopa, Dragutina Tadijanovića, Ivu Kozarčanina, Juru Kaštelana, Vesnu Parun, Slavka Mihalića, Ivana Slamniga, Antuna Šoljana, Danijela Dragojevića, Dalibora Cvitana, Nikicu Petraka. Mogu li navedena imena kapitalnih hrvatskih pjesnika biti siguran zalog da je Pavao Pavličić u posljednjoj godini staroga milenija napisao bitnu antologiju hrvatskoga pjesništva? Sam Pavličić u *Proslovu* argumentirano podcrtava da *Moderna hrvatska lirika* nije antologija jer u knjigu nisu uvršteni neki bitni tekstovi i pjesnici kao što su: Janko Polić Kamov, Ivan Goran Kovačić, Vlado Gotovac, Vesna Krmpotić, Viktor Vida i drugi te je u potpunosti u pravu.

Moderna hrvatska lirika imala je svoju genezu, kao uostalom i svaka knjiga, a Pavličić u *Proslovu* izravno pojašnjava postojanje njegove ranije knjige *Sedam interpretacija* (Rijeka, 1985) kao bitne poveznice i poticaja u pisanju pjesničkih interpretacija, tumačenju lirskih tekstova, pri čemu jasno apostrofira bitnost postupka interpretacije bez kojeg zapravo nema proučavanja književnosti. Pavličić u ovoj knjizi poentira svoju nakanu – racionalno razumjeti pjesnički tekst. Tumačeći umjetničko djelo, lirsku pjesmu, Pavličić se usmjerio k spoznaji i preobrazbi zbilje, a time je njegova *Moderna hrvatska lirika* aktualna i usmjerena prema istini. I kao što *Hrvatska mlada lirika* 1914. godine u osvjetljava Prvoga svjetskoga rata nije imala ambiciju i intenciju postati antologijom te je slovila kao almanah, zbirka odabranih pjesama, ali to danas jest, i *Moderna hrvatska lirika* tiskana 1999., uz potencijalne dopune živućega autora u nekim novim nadolazećim izdanjima, mogla bi zbog svojega iznimnoga književnopovijesnog i stilističkog značenja postati antologijom.

Pavličićeve interpretacije moderne hrvatske lirike

Pavličićeva *Moderna hrvatska lirika* počinje interpretacijom nedovoljno spominjanoga Matoševa soneta *Labud*. Tragajući za odgovorima retoričkih pjesničkih pitanja i raščlanjujući mramorne matoševske metafore u tom sonetu onkraj oniričkog i realnog ozbiljenja, Pavličić intertekstno povezuje književnosti Matoša, Krleže, Gundulića, Shakespearea, a nisu mu strane ni arhaične onomatopeje koje je slušao uz obale Dunava, kraj kojega je odrastao. Pavličić portretira Matoša i iščitava njegov malo poznati sonet *Labud* podastirući pri tomu i vlastitu superiornu erudiciju. U knjizi *Moderna hrvatska lirika* Pavličić ponovno odabire i interpretira manje poznato lirsko djelo, a riječ je o pjesmi *Kap* književnika Dragutina Domjanića. Prikazujući toga klasika kajkavskoga pjesništva i kao autora koji je pisao na štokavskome narječju refleksivne pjesme s opjevanim osamljenim, izoliranim pojedincima, Pavličić uvrštava Domjanićevu pjesmu *Kap* te naglašava znakovitost lirskoga motiva samoće čovjeka koji izdvojen od svijeta dolazi do spoznaje da umjetnost jedino nastaje u – osami. Slijedi interpretacija pjesme *Sjene* Vladimira Vidrića, iznesena minuciozno, temeljito, inspirativno, a Pavličić, osvrćući se na svaku riječ i smisao opjevanog stiha, strofe, u nekim dijelovima gotovo matematički prebire po značenjima i logičnosti glagola u rečenici i diskursu. Pavličić naglašava svoju pokretačku intenciju razumijevanja pjesme *Sjene* i kao lirске mikrostrukture, i u kontekstu književnoga opusa Vladimira Vidrića, kojemu ističe esteticizam i aristokrati-

zam, i u komunikativnoj dimenziji hrvatske književnosti i njezina aktualnog artikulanja.

Pavličićevo tumačenje soneta *Rafael d' Urbino: Il violinista* autora Milana Begovića usmjereno je k egzemplarnom sužavanju pjesnikovih poetičkih nazora koji upravljaju u literaturi uopće, ali i u pojedinačnim opusima, pri čemu interpretator traga za odgovorom na krucijalno pitanje, što je to umjetnost i što se od nje očekuje. Naglašavajući da lirika nije najbolji dio književnoga stvaralaštva hrvatskoga klasika, dramatičara, prozaista Milana Begovića, Pavličić, interpretiranjem odabranoga Begovićeve soneta koji pripada ciklusu *Muzika* te koji je uključen u veći ciklus *Mističkih soneta* i objavljen u glasovitoj *Knjizi Boccadoro* (1900), zrcali književnikovo shvaćanje umjetnosti kao autonomne djelatnosti, neovisne o društvu. Pavličić odabirući i interpretirajući Begovićeve sonet, traga onkraj ispjevanih katrena i terceta, naglašavajući bitnost Begovićeve shvaćanja umjetnosti kojoj je jedina mjera – duhovnost i sposobnost uzdignuća svoga recipijenta. Pavličić poentira da je takva umjetnost samo jedna, neovisno o medijima i disciplinama te da je takva bila – uvijek. Pavao Pavličić u kontekstu interpretacije Begovićeve soneta *Rafael d' Urbino: Il violinista* raščlanjuje i temeljni motiv pisanja ove iznimno vrijedne knjige *Moderna hrvatska lirika*, jasno podcrtavajući da je dijalog poezije s drugim disciplinama upućivanje na jedinstvenu prirodu umjetnosti, dok je dijalog s drugim književnopovijesnim epohama potvrda njezine stalnosti u vremenu.

Znakovita je Pavličićeva interpretacija manje poznate pjesme hrvatskoga književnika Vladimira Nazora naslovljena *Nutarnje more*, alegorijskoga, refleksivnoga lirskog teksta ispjevanog od triju katrena, od kojih je posljednja iznenađujuća, paradoksalna te kojeg je poticajno tumačiti u simboličkom ključu. Interpretacijom Nazorova *Nutarnjeg mora*, Pavličić naglašava da navedena pjesma odudara od uvriježene predodžbe o Nazoru kao pjesniku te da je u konačnici potrebno stvoriti novu sliku o Nazorovu mjestu u kontekstu hrvatske moderne, istodobno implicirajući ka prevrjednovanju njegova cjelokupnoga književnog opusa u okviru kojega bi se stvorile i nove hijerarhije među njegovim tekstovima.

Dragocjeno je iščitavati Pavličićevu interpretaciju antologijske pjesme Tina Ujevića *Zelenu granu s tugom žuta voća*, perfekcionistačkom analizu ujevićevskih žudnji, čežnji, enigmi, nostalgija, sanjarenja. Pavličić, u simbiozi tradicionalne metaforike, ikonologije, magijske slikovitosti detronizira motiv *srca od sedam komada*, probodeno mačem koje u plamenu vrišti, a što je Ujević u *mramornoj gromadi* te vječne pjesme koja je izniknula iz ljubavi i čovjekove patnje zasvagda lirski ovjekovječio. Pavličić apostrofira neponovljivu pjesnikovu individualnost, no istodobno zaključuje da je Ujević, iako obrazovan intelektualac, znalac moderne lirike, svoje pjesme pisao – intuitivno.

U knjigu *Moderna hrvatska lirika* Pavličić je uvrstio pjesmu *Stara frajla* hrvatskoga klasika Miroslava Krležu koja pripada zreloj Krležinoj lirskoj, stvaralačkoj fazi, manje je poznata i citirana, a objavljena je u zbirci *Pjesme u tmini* (Zagreb, 1937). Analizirajući Krležino pjesničko stvaralaštvo u hrvatskom književnopovijesnom kontekstu, Pavličić se znalački usmjerava na zreliji i stilistički simetričan, gotovo matematički razvidan lirski Krležin izričaj ostvaren u vrijednoj pjesmi *Stara frajla*. Tragajući za temeljnim smislom pjesništva koje posreduje znanje drugima, Pavličić naglašava da to ne može biti krik, nego smiren, zaokružen lirski tekst, a koji je ilustrativno prepoznao u Krležinoj pjesmi *Stara frajla*.

Pjesmu *Konac kraljeva* Pavao Pavličić izdvaja kao jednu od pet najboljih pjesama Antuna Branka Šimića, a koja je

objavljena 1924. godine, nakon *Preobraženja*, te analizira njezina tri motiva, nebo, zemlju i Boga, a koja su ključna za cjelokupni pjesnički Šimićev opus. Naglašavajući stilsku, motivsku, tematsku jednostavnost pjesništva Dobriše Cesa-rića, Pavličić se upustio u studioznu interpretaciju pjesme *Suton*, zaključujući da Cesarićeva poezija lirski slojevito recipijenta dovodi do spoznaje u kojoj nije samo trenutak sadržan u vječnosti nego se i vječnost nalazi u trenutku.

Kako recipijent doživljava reflektivnu pjesmu *Krov* Nikole Šopa te kako se Šopove pjesme zrcale onkraj prisutnosti neizrecivih i polimorfnih značenjskih dimenzija, bitni su poticaji zanimljive Pavličićeve interpretacije, pri čemu Pavličić naglašava da je lirska pjesma zaokruženo umjetničko djelo koje zadobiva nova, slojevita značenja u kontekstu pjesnikova opusa, ali i vremena u kojem se interpretira.

Kao uvod u zanimljivu interpretaciju pjesme *Svibanj na konju* iznimnoga poete Dragutina Tadijanovića, Pavličić znakovito i ponovno podvlači da se prava narav nekoga autora bolje osvjeđuje na primjerima atipičnih nego klasičnih, prepoznatljivih njegovih tekstova. Tako je Tadijanovićevu pjesmu *Svibanj na konju* Pavličić prepoznao kao iznimnu, što doista i jest, a njezina enigmatičnost počinje od samoga naslova te generira slobodu asocijacija. Taj je Tadijanovićev sonet Pavličiću osobito vrijedan jer naglašava poetsku lucidnost pjesnika vizionara i u sedamdeset i petom ljetu života.

Bogatstvo i isprepletenost značenjskih silnica iznimno vrijedne pjesme *Mrtve oči* velikana Ive Kozarčanina Pavličić studiozno podastire u svojoj interpretaciji, rekonstruirajući doslovno i metaforički narativni tijek toga lirskog teksta, istodobno morfološki i leksički analizirajući smisao svakoga stiha, podastirući subjektivnu projekciju. Pavličića intrigira gonetanje poetskog smisla Kozarčaninove pjesme *Mrtve oči* te naposljetku poentira da je cijeli Kozarčaninov književni opus konzistentan i da u njemu egzistira sasvim individualan moderan pogled na svijet. Pavličić egzaktno apostrofira bitnost Ive Kozarčanina u kontekstu hrvatske književnosti jer neke njegove pjesme vrhunski su poetski dometi.

Pavao Pavličić uvrstio je u svoju knjigu *Moderna hrvatska lirika* pjesmu Jure Kaštelana naslovljenu *Sebevido i snovido* te interpretacijski naglasio kontekst čarolije u njezinim stihovima, kao i segmente tradicije usmene književnosti ugrađene u lirski tekst. Pavličić podcrtava Kaštelanove pretpostavke o postojanju toposa u kojima je pohranjen totalitet, kao što su priroda ili jezik, pri čemu ističe Kaštelanovu sklonost kovanju novih riječi te pjesnikovu vjeru u moć jezika kojim se dosežu sloboda, spoznaja, novi svjetovi.

Pjesma *Dom na cesti* autorice Vesne Parun utemeljena je, prema Pavličićevoj interpretaciji, na paralelizmu i antitezi, no upitan je njihov međusobni odnos, iako pjesma svojom strukturom reflektira odnos muškog i ženskog principa. Vrijedni su Pavličićevi osvrti na cjelokupno pjesništvo književnice Vesne Parun, jedine pjesnikinje prikazane u knjizi *Moderna hrvatska lirika*, te naglašenost misaonosti i filozofičnosti njezine lirike duboko ukotvljene u mudrost emocionalnog iskustva.

U Pavličićevoj iznimno bitnoj zbirci interpretacija modernoga hrvatskoga pjesništva iščitavamo stihove pjesme *Divlji kesten* barda suvremene hrvatske lirike Slavka Mihalića koja je objavljena 1977. godine i pripada zreloj fazi Mihalićeva književnoga stvaralaštva. Pavličić zainteresirano, gotovo fanatično raščlanjuje što se u pjesmi doista zbiva, istodobno izdvajajući snažne, mihalićevske metafore poput: *vješala kiše; vino ljudskih koraka*, zaključujući da je pravi predmet te Mihalićeve pjesme – ljudski život. Zaokružujući Mihalićev pjesnički opus i portretirajući ga kao pjesnika, Pavao Pavličić uočava da je u Mihalića više svjetla

nego tame te da njegovo intimno pjesništvo posjeduje iskru nade i vjeru u smisao patnje.

Pavličić je uvrstio u *Modernu hrvatsku liriku* antologijsku pjesmu *More* poete Josipa Pupačića, jednu od najpoznatijih pjesama u suvremenoj hrvatskoj lirici uopće, epilozirajući da je Pupačić bio jedini romantik u svojoj generaciji koja je bježala od romantizma te anticipirajući da pravo vrijeme za Pupačićevu poeziju tek dolazi. Tragajući za ishodištem Pupačićeve poetske inspirativnosti, Pavličić se u interpretaciji usmjerava na pjesnikove tvrdnje da poezija nastaje iz ljubavi, iz muke, u nesanici, ali i slučajno te je pjesma podvrgnuta istim zakonitostima kao i sâm – život.

Pavličićev odabir pjesme *Kad mi svega bude dosta* autora Ivana Slamniga višeznačno je vrijedan čitateljeve pozornosti jer riječ je o lirskom tekstu koji raščlanjen interpretatorovom optikom odstupa od predodžbe o Slamnigovoj lirici koju karakteriziraju slojeviti poetski sadržaji i stil koji intencionalno razbija patetičnost pjesničkoga govora. Istodobno, Pavličić u razumijevanje značenja Slamnigove pjesme *Kad mi svega bude dosta*, koju apostrofira kao iznimnu, unosi i elemente doživljajnoga konteksta, ističući bitnost čitateljeve recepcije. Navodi tri temeljna smisla povezana uz kontekstualiziranje Slamnigove lirske pjesme i to: kontekst moderne poezije uopće; kontekst hrvatske lirike i kontekst Slamnigova opusa, zaključujući da pjesma *Kad mi svega bude dosta* – odudara od poetike modernoga pjesništva. U temeljitoj interpretaciji Pavličić sintetizira spoznaje o Slamnigovoj lirici u kojoj se ostvaruje eliotski ideal o paralelnom postojanju svih djela, neovisno o vremenu nastanka.

U Pavličićevoj knjizi *Moderna hrvatska lirika* uvrštena je pjesma *Mjesečina u Novom Zagrebu* književnika Antuna Šoljana, a u znakovitoj interpretaciji autor argumentirano postavlja krucijalna, poticajna pitanja o univerzalnoj genezi Šoljanovih pjesama, primjerice, jesu li njegove pjesme građene poput priča, romana, drame ili obratno, jesu li njegove priče, drame, romani nastajali poput pisanja pjesama. Apostrofirajući alegoriju kao pjesnikov prirodni način književnog izražavanja, Pavličić raščlanjuje jedinstveni Šoljanov poetski organizam, zaključujući u interpretaciji da je *Mjesečina u Novom Zagrebu* jedna od Šoljanovih najljepših pjesama s isprepletenim i jezgrovitim doslovnim i alegorijskim lirskim izrazom.

Pavličićevu interpretaciju pjesme *Drvene klompe* pjesnika Danijela Dragojevića vrijedno je iščitavati, ne samo zbog studiozne analize izdvojenoga lirskog teksta objavljenog 1981. godine u zbirci *Razdoblje karbona*, a koju Pavličić prepoznaje kao emblematičnu pjesmu za svoga tvorca, nego i zbog portretiranja samoga Dragojevića, koji je, unatoč izdvojenosti od aktualnih književnih zbivanja – paradigmatičan autor. Pavličić podcrtava Dragojevićevu sklonost visokoj konceptualizaciji pjesničkog opusa, no unatoč izrazitoj izvornosti, Pavličić Dragojevića kontekstualizira s generacijom *razlogovaca*, apostrofirajući njihovu vjeru u iznimnu vrijednost i bitnost poezije. Interpretirajući pjesmu *Drvene klompe*, Pavličić uočava da prva strofa toga lirskog teksta predstavlja fenomen, a druga njegov smisao, poentirajući da Dragojevićev opus ima također dvije faze, jednu posvećenu metafizici, a drugu fenomenologiji. Dragojevićeva pjesma *Drvene klompe* iz Pavličićeva interpretacijskog očišta zanimljiva je i zbog te neobične osobine koja potvrđuje bitnost lirske mikrostrukture za razumijevanje makro pjesničkog univerzuma.

Pavličić je u svoju knjigu interpretacija *Moderna hrvatska lirika* uvrstio pjesmu *Perući auto* pjesnika i esejista Dalibora Cvitana, podcrtavajući autorovu inspiraciju jednostavnom svakodnevicom suvremene banalne, površne

zbilje, uz prepoznatljivi ironijski kontekst, izraženu metonimiju i sinegdohu u stilskom izričaju. Cvitanov lirski dodir s totalitetom prikazan je slojevito, a subjekt je u njegovoj poeziji prisiljen tragati za zemaljskim ciljevima, poput doma, a potom usmjeriti se ka kozmičkim sferama, odnosno Bogu. Pavličić u Cvitanovu opusu prepoznaje intelektualni poticaj za ponovnim čitanjem i prevrjednovanjem koje će uzvratiti estetskim užiticima.

Uvrštavajući i interpretirajući pjesmu *Ispadanje iz povijesti* književnika Nikice Petraka, Pavličić naglašava krug temeljnih tema kojima se Petrak neprestano vraća, a koje karakterizira osobita, prepoznatljiva atmosfera s intelektualnim lirskim subjektom koji pokazuje interes za metafizičkim temama, filozofiranjem, platonizmom. Pavličić podcrtava osobito značenje pjesme *Ispadanje iz povijesti* te upozorava na njezinu programatsku narav, anticipirajući tvrdnju pjesničkog subjekta kako je isključen iz svjetskih događanja, uz upozorenje da će zapuhati jezoviti vjetrovi, ne baš ugodnih spoznaja.

Pjesma *Osinji med* književnika Luka Paljetka posljednja je u nizu koja je s interpretacijom uvrštena u Pavličićevu knjigu *Hrvatska mlada lirika* te koja je, kako interpretator apostrofira, atipična pjesma u odnosu na Paljetkov pjesnički opus. Sedam četrnaesteraca s cezurom iza sedmoga sloga te pravilnim trohejskim rimama, znakovitom interpunkcijom, nabrajačkom sintaksom, stilistički su omeđili tu lirsku minijaturu atmosferom zagonetnosti i skrivenih značenja. Pavličić minuciozno raščlanjuje konstrukcijska načela Paljetkove pjesme, osvrćući se na ponavljanje uvodnoga stiha te traga za tumačenjem njezina smisla, od biblijske simbolike do psiholoških paradigmi, vizionarski podastirući pjesnikovu sintagmu – *mir je još daleko*. Prizivajući Paljetkove slutnje totaliteta, Pavličić upućuje na distinkciju prvotnih Paljetkovih pjesama u kojima je opjevana očaranost svijetom iz perspektive poetskog pijanstva te aktualnih lirskih tekstova koji su prožeti pesimizmom i talogom egzistencijske gorčine. Vrijedna je Pavličićeva eksplikacija kako kod pravih pjesnika sve postaje razlogom za pjesmu pa i pjesma sama, pri čemu je beskompromisno zaključio da je Paljetkova pjesma *Osinji med* zagonetno i vrhunsko poetsko svjedočanstvo.

Književni i interpretacijski kodovi Pavla Pavličića

Pavličićeva knjiga *Moderna hrvatska lirika* iznesenim interpretacijama argumentira kako postupci objašnjavanja, dekodiranja književnih djela, tekstova, lirskih pjesama smislono pridonose i razumijevanju aktualnoga vremenskog trenutka u kojem živimo. Stoga, potrebno je iznova proučavati književna djela prošlosti i sadašnjosti, kako bi razumjeli vlastitu osobnost i svijet u kojem živimo. Bitno je uočiti da je svako čitanje naposljetku utemeljeno na iščitavanju, odnosno dekodiranju semantičkog potencijala određenoga, prihvaćenog teksta, a traganje za smislom imanentno je iščitavanju određene semantičke vrijednosti, odnosno po nama uspostavljenog značenja.

Pavličić je, stvarajući *Modernu hrvatsku liriku*, čitanje lirskih tekstova neprijeporno odredio kao ciljanu, mentalnu značenjsku akumulaciju, u okviru koje su se značenjske jedinice usvajale u neprekidnoj, kontinuiranoj postupnosti. Procesom uspostavljanja nadomjesne značenjske

sastavnice iščitavao je vizionarski semantičku vrijednost prihvaćenog teksta. Poticajno je pronicao u značenjski sustav podastrih književnih svjetova odabranih hrvatskih književnih klasika. Prikazao je znakovit književni svijet, ponajprije uspostavljen ciljanom interpretacijom određenoga književnog teksta, lirske pjesme te iščitavanjem njegove semantičke postavke.

U Pavličićevoj knjizi *Moderna hrvatska lirika* uspostavljeni značenjski sustav intersubjektivna je semantička određenost, ponajprije stoga jer se njime stvara rekonstrukcija pretpostavljene slike svijeta kakva je stvorena određenim književnim tekstom. Upravo takva uspostavljena značenja književnoga teksta vezuju se dvostrukom semantičkom svezom, odnosno uz dva koda, a to su: književni i interpretacijski. Složimo li se s postavkom da je književni svijet ontološki utemeljen te umnogome ravnopravan povijesnom i stvarnom svijetu, ponovno iščitavanje, prevrjednovanje i proučavanje Pavličićeve *Moderne hrvatske lirike* nameće se kao poticajni imperativ u ozbiljnom i odgovornom proučavanju hrvatske književnosti u suvremenom kontekstu.

Pavličićeve interpretacije odabranih lirskih pjesama, od kojih su neke manje poznati i citirani stihovani rariteti, a neke antologijski strofični tekstovi hrvatskih književnih klasika, od Antuna Gustava Matoša do Luka Paljetka, posjeduju značenjske jedinice koje su prepoznatljivo sukladne, tvoreći znakovit, zamišljeni, mogući književni svijet pa i anticipaciju nadolazećih etičkih, civilizacijskih zabluda.

Znanstvenik, književnik, romanopisac Pavao Pavličić u unikatnim, interpretacijskim, poetskim tekstovima, svojevrsnim dijalogima i monolozima s hrvatskim književnim klasicima na kraju umornog i istrošenoga dvadesetoga stoljeća, a u osvit novoga, opominjućega digitalnoga doba napisao je dragocjenu knjigu tragajući za istinom umjetničkoga stvaranja. Potvrdio je da je svijet svakoga književnog teksta u konačnici različit od ostalih svjetova pa je samim time postupak dekodiranja, iščitavanja jedna od rekonstrukcija upravo toga mogućeg svijeta. Pavao Pavličić u kontekstu suvremene znanosti o hrvatskoj književnosti i smislenosti književnosti kao nenadomjestive, civilizacijske kulturne i komunikacijske vrijednosti stvara trajne vrijednosti kojima uspostavlja istinu smislenosti književnosti i čovjekove egzistencijske pojavnosti. Njegova dragocjena knjiga poetskih interpretacija *Moderna hrvatska lirika* argumentirani je dokaz da je tomu tako. ■

Literatura

- Erich Auerbach: *Mimeza, prikaz zbilje u zapadnoeuropskoj književnosti*, Zagreb, 2004.
- Mihail Bahtin: *Teorija romana*, Ljubljana, 1988.
- Michel Foucault: *The Order of Things*, New York, 1994.
- Ivo Frangeš: *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974.
- Hans-Georg Gadamer: *Istina i metoda*, Sarajevo, 1978.
- Zoran Kravar: *Antimodernizam*, Zagreb, 2003.
- Stanko Lasić: *Hermeneutika individualnosti i ontološki strukturalizam*. Prilog teoriji književne znanosti, Zagreb, 1994.
- Krešimir Nemec: *Pripovijedanje i refleksija*, Osijek, 1988.
- Pavao Pavličić: *Moderna hrvatska lirika*, Zagreb, 1999.
- Tatjana Stupin: *Kamov i Krleža*, Zagreb, 2016.
- Miroslav Šicel: *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb, 1971.
- Vikotr Žmegač: *Književnost i filozofija povijesti*, Zagreb, 1994.

MILJENKO ŠIMUNOVIĆ

Greta iz Apoka

bajka

Moje je djelo potaknuto vječitom dječjom znatiželjom i maštom te čitanjem djela našega književnika Pavla Pavličića

... Tako smo došli do one točke u priči koja će našeg znatiželjnika najviše začuditi i koja će ga nagnati da se jednom završava opredijeli hoće li u ovu povijest povjerovati ili neće...

(Pavao Pavličić: *Lađa od vode*)

To je moćan citat, koji mi od prvog trenutka daje smjernicu ispravnosti mogega teksta..., citat našega plodnog i meni vrlo interesantnog pisca za mlade Pavla Pavličića osebnim radovima, a nadasve pričama za djecu i vrlo značajnim kolumnama u *Vijencu* pod naslovom *Sanjarije samotnog vozača* – primjerice *Retrovizor*. To je priča pristupačna svim naraštajima koja mi opet nudi razna razmišljanja kao inicijator moga prosvjetiteljskog pisanja za mlade o pogledu unazad... dok život ide naprijed. Savršenstvo.

...Nije li, naime, tako da nam se sve pojave u vlastitoj prošlosti čine i manje i jednostavnije nego što su doista bile? Ili je možda obratno, možda je zrcalo našega sjećanja drukčije...

(Pavao Pavličić: *Retrovizor*, »Vijenac«, 18. lipnja 2020)

Književnik, akademik koji nadahnjuje svojom jednostavnošću savršenstva snalaženja u sadašnjosti, prošlosti i pogledom na budućnost...

Čast mi je biti suvremenik s našim bardom, »haiku pjesnikom« koji vidi isto i slično kao ja, ja kao ON... dodirljiv i postojan, a toliko moćan da u čitatelju pobudi kreativnost koja je u nama... tu, u prirodi... jer i ja sam pjesnik haiku poezije.

Draga djeco, predivan je dan, spušta se već i noć i došlo je vrijeme da vam otkrijem tajnu kvantne biologije. Još davno, davno, prije nego se i moj djed rodio, u moj grad navratio je znanstvenik po imenu Tonko, koji je nama djeci iz zemaljskog svijeta pričao jednu zanimljivu istinu. Istina je nastala u zvijezdama, a preselila se iz neba silom diobe planeta Proton u dva nova planeta. Tako je tom diobom nastala kvantna energija s moću tuneliranja kroz vrijeme i prostor. Tom silom u naše more ušla je nova energija s novim životom. Pod morem se velikom brzinom stvorio novi podmorski svijet, s novim stanovnicima i sasvim drugim svojstvima života. Tuneliranje ili kretanje iz novog podmorskog svijeta u naš zemaljski svijet bilo je moguće samo posebnim vremenskim vozilom u obliku diska koji su proizveli ti novi stanovnici podzemnog svijeta koji su Zemljani nazvali Apok. U Apoku su živjela samo djeca koja su imala znanstvenu teoriju i visoki tehnološki napredak, nepoznat nama Zemljanima. Tonko nam je obznanio da je u Apoku zapravo samo dječji svijet, jer diobom Protona drugi dio planeta odletio je s odraslim stanovnicima na suprotnu stranu svemira, u svoj svijet – svijet Apoka, i nastanio se u podmorju, kojim vlada djevojčica Greta. Apok je bio nastao modifikacijom čestica s planeta Proton te su djeca koja su tunelizirana izvanzemaljskom silom stvorila svoj novi svijet. Djeca su bila napredna civilizacija, koja je svojim mislima stvarala nova pomagala za lagodan život u svom svijetu, pod morem u gradu Apok. Apok je zapravo bio jedan veliki prozirni svjetleći balon na dnu mora. Greta i njeni sljedbenici stvorili su cijeli grad s prostranim ulicama i staklenim zgradama. Stanovnici Apoka imali su robote koji su sve radili za njih, a roboti su bili pokretani telepatikom energijom svakog djeteta. Djeca nisu imala nikakvih obaveza osim što su se svaki dan igrala sa svojim robotima i svojim prijateljima. Greta je uredila dječji

svijet po mjeri djece, sve se što god je trebalo odvijalo bioenergijom teleportiranom telepatijom svakog djeteta, svojim redom i redosljedom koji nitko nije nadzirao, jer je bio savršen. Djeca svijeta Apok nisu imala nikakve zakone, nikakve obaveze da idu u dječje vrtiće ili da idu u škole, ili da nakon igre moraju pospremati svoj prostor... sve se samo odvijalo nevidljivom energijom. Djeca se nisu morala ni kupati, jer se nisu ni zamazala, a jela su samo slatku finu hranu koju su stvarali od morskih algi koje su stvarale bakterije koje su donijeli sa sobom iz Protona. Sva hrana bila je s okusom na čokoladu, s aromom raznog voća iz izvanzemaljskog svijeta. Katkad su djeca organizirala izlete svojim putujućim diskom kroz vremenski tunel na kopno naše zemlje. Tu su se počela družiti samo s djecom koja su pokazivala svoja znanstvena znanja genetski određena rođenjem na Zemlji i bioenergetska svojstva komuniciranja sa stanovnicima Apoka. Međusobno su razmjenjivala slatkiše, igrala se videoigrice na posebnim uređajima koji su radili na moći energije misli. Zemaljska su se djeca, saznajući sve teorije i znanja od svojih novih prijatelja djece iz svijeta Apok, zaželjela takvog života. Međutim, Tonko nam je objasnio da nisu mogli opet zamisliti život tamo negdje daleko bez svojih zemaljskih prijatelja, mame i tate, djeda i bake, bez svojih kućnih ljubimaca. Roboti nisu bili prijatelji, roboti su bile misli koje su radile sve što si poželio, ali bez priče, bez razgovora, samo telepatijom. Telepatija nije imala glazbu, razne zvukove koji su remetili san Zemljana. Odluka djece Zemljana i djece iz podmorskog svijeta Apoka bila je da se ipak svatko vrati svom svijetu, ali da se kadikada povremeno posjete kroz energiju tuneliziranja i razmjene iskustva svojih znanstvenih dječjih igara. Ovo je inače poznato samo Greti i meni, jer Tonko je otišao na put među zvijezde u svom svemirskom stroju, koji su mu sastavili roboti i djeca iz svijeta Apoka. ■